

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra společenských věd

Bakalářská práce

Denisa Červeková

Aristotelovo pojetí státu, člověka a společnosti

Prohlášení

Prohlašuji tímto, že jsem bakalářskou práci na téma *Aristotelovo pojetí státu, člověka a společnosti* vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů, pod vedením svého vedoucího bakalářské práce.

V Olomouci dne 21. 6. 2016

.....

Denisa Červeková

Poděkování

Děkuji vedoucímu bakalářské práce PhDr. Petru Zimovi, Ph.D., za jeho odborné vedení práce, poskytnuté konzultace, za podnětné připomínky i cenné rady a materiálových podkladů k práci.

Mé poděkování patří také rodině a přátelům, především mé mamě, za její trpělivost a nesmírnou podporu, bez které bych se během mého studia neobešla a nedostala bych se až sem.

OBSAH

ÚVOD	6
1 ŽIVOT ARISTOTELA	7
1.1 Dílo	9
2 ARISTOTELOVO POJETÍ ČLOVĚKA	11
2.1 Mravní ctnost	12
2.1.1 Statečnost	14
2.1.2 Uměřenost	16
2.1.4 Velkorysost	18
2.1.5 Velkomyslnost	19
2.1.6 Klidnost	19
2.1.7 Pravdivost	20
2.1.8 Vtipnost	20
2.2 Rozumové ctnosti	21
2.2.1 Vědění	21
2.2.2 Umění	21
2.2.3 Rozumnost	22
2.2.4 Rozumění	23
2.2.5 Moudrost	23
2.2.6 Shrnutí rozumových ctností	24
3 ARISTOTELOVO POJETÍ STÁTU	25
3.1 Polis	25
3.1.1 Polis je přirozená	26
3.2 Státní zřízení	27
3.2.1 Občan	28
3.2.2 Ústava	29
3.2.3 Království	31
3.2.4 Aristokracie	33
3.2.5 Politeia	34
3.2.6 Tyranie	36
3.2.7 Oligarchie	37
3.2.8 Demokracie	38
3.2.9 Ideální obec	40
3.3 Athénská ústava	43

4 VYUŽITÍ TÉMATU VE VÝUCE OV A ZSV	47
ZÁVĚR.....	49
SEZNAM LITERATURY	50
SEZNAM TABULEK	51
ANOTACE.....	52

ÚVOD

Cílem mé bakalářské práce je hlubší poznání díla jednoho z nejvýznamnějších antických filosofů, jehož názory a teorie jsou i dnes pokládány za přínosné jak pro společenské nauky, tak i pro vědu. Na rozdíl od jiných známých filosofů mě zaujal svými názory vycházejícími z praktických poznatků a všímavého pohledu na lidské chování. I přesto, že jeho pojednání jsou psána převážně formou poznámek s odkazy na historické souvislosti, jsou pochopitelné pro ty, kdo se snaží proniknout do hloubky jeho myšlenek.

Z jeho děl mě osobně nejvíce zaujalo pojednání o etice, na které plynule navazovalo jeho další dílo o státních zřízeních, vzniku a funkci státu. Tato díla jsou psána s logickou návazností, týkají se mnohdy známých pojmů, o kterých vůbec netušíme, že pramení v Aristotelově filosofii, a lidského jednání, o kterém většinou nemluvíme, ale považujeme jej za samozřejmé, aniž bychom uvažovali o tom, z čeho vychází a jaké má důsledky. Myslím si, že má práce může být přínosem pro jejího čtenáře v tom, aby si uvědomil své vlastní životní cíle, a možná našel i cestu, jak jich nejlépe dosáhnout. Aristoteles poodkrývá i taje počátků lidského chování, ať už dobrého nebo zlého, což by mohlo být čtenáři prospěšnou pomůckou při odhalování lidské osobnosti ve společenském styku.

Práce je rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola popisuje Aristotelův život a jeho nejznámější díla, kterými přispěl k vzniku několika vědních oborů a k vytvoření morálního kodexu jedince i společnosti. Druhá kapitola se věnuje Aristotelovu pojetí etiky, kde se podrobně zabývám jeho vymezením mravních a rozumových ctností. Tyto ctnosti jsem detailně rozebrala a popsala, neboť jsou hlavními znaky společenské výchovy. Ve třetí kapitole jsou tyto ctnosti popsány ve vztahu k rozlišným státním zřízením a je zde vyzdvihnuta jejich úloha při tvorbě ústavy státu. Jako ideální příklad vývoje státu je na závěr třetí kapitoly uvedena Athénská ústava, která v sobě zahrnuje jedenáct období vývoje Athén popsaných v návaznosti na změnu morálních cílů společnosti. V poslední kapitole se zamyslím nad možností využití Aristotelova díla v dnešní výuce na základní a střední škole.

Vzhledem k tomu, že Aristotelova díla, z kterých jsem čerpala, jsou psány mnohdy velice úsečně a v dnešní době hůře srozumitelným způsobem, snažila jsem se své poznatky z těchto děl podat srozumitelnějším a čtivějším způsobem.

1 ŽIVOT ARISTOTELEA

Antický filozof Aristoteles pocházel z vážené rodiny lékařů, narodil se v roce 384 př. n. l. v obci Stageira u makedonských hranic. Otec Nikomachos byl osobním lékařem makedonského krále a stejně jako jeho matka, Faistis, měl kořeny ve starém rodu lékařů.¹ Díky otcovu postavení prožil své dětství v Pelle, na vladařském dvoře, v blízkosti dospívajícího Filipa Makedonského. To vše ovlivnilo i Aristotelovu výchovu, protože jako budoucí lékař se v mládí zabýval „fyzickou podstatou člověka“, a díky tomu, že se pohyboval ve vládnoucích kruzích, měl možnost poznat dvorskou etiku i vzájemné vztahy v královské rodině.²

Své vzdělání dokončil v Athénách, kam odjel roku 366 př. n. l. Dvacet let strávil v Platónově Akademii, která byla považována za jednu z nejlepších škol a byla silně politicky vedená proti demokracii.³ *„Žil skromně ve stínu svého učitele, jehož osobnost ho okouzila právě tak, jako všechny ostatní žáky. Podílel se aktivně na vědecké práci Akademie v oblasti astronomie a lékařství a byl pověřen přednáškami z rétoriky.“*⁴ Z počátku byl Aristoteles Platónovým dychtivým žákem, kterého si jeho učitel vážil pro mimořádné vědomosti a znalosti. Později se projevovaly jejich odlišné pohledy na řešení problémy, které vycházely z Aristotelovy přírodovědecké výchovy a jeho realistického pohledu na svět.⁵ Po Platónově smrti v roce 347 př. n. l. Aristoteles z Akademie odešel a opustil Athény, kde ho nikdy nepovažovali za Athéňana, jen za „usedlého přistěhovalce“.⁶

V Assu vedl pod ochranou vládce Hermia, školu podle platónské tradice. Zde se seznámil s filozofem Theofrastosem z Eresu, který se stal později jeho nejbližším spolupracovníkem. Díky přátelství s Hermiem poznal svou budoucí ženu Pythiadu, vládcovu neteř, se kterou měl později dceru. Svým rodinným životem se lišil od ostatních filozofů své doby, kteří se plně věnovali pouze vědecké a badatelské činnosti. Aristoteles se dokázal věnovat své rodině stejně jako své práci. V jeho životě se následně objevila ještě jedna žena, se kterou měl syna Nikomacha.⁷

Přibližně v roce 343 př. n. l. byl Aristoteles požádán, aby u makedonského dvora vychovával Alexandra, později zvaného Veliký, třináctiletého syna krále Makedonského.

¹ BERKA, Karel. *Aristoteles*. Praha: Orbis, 1966, s. 8

² ASMUS, Valentin Ferdinandovič. *Antická filozofie*. Překlad Jan Zouhar. Praha: Svoboda, 1986, s. 255

³ BERKA, Karel. *Aristoteles*. Praha: Orbis, 1966, s. 9

⁴ BERKA, Karel. *Aristoteles*. Praha: Orbis, 1966, s. 9

⁵ BERKA, Karel. *Aristoteles*. Praha: Orbis, 1966, s. 10-11

⁶ PATOČKA, Jan. *Aristotelés: přednášky z antické filosofie*. Praha: Vyšehrad, 1994, s. 22.

⁷ BERKA, Karel. *Aristoteles*. Praha: Orbis, 1966, s. 15-16

Z té doby nebyly nalezeny žádné záznamy o jeho metodách výuky a výchovy. V pozici vychovatele strávil u dvora pouze tři roky, protože po smrti krále Filipa se Alexandr začal intenzivně věnovat politice a vedení státu.⁸

V padesáti letech se vrátil do Athén, kde byl stále významnou osobou díky svým stykům u dvora. Založil zde školu nazývanou Lykeion, podle chrámu Apollóna Lykeiského, kde se nacházela.⁹ Ta neměla politické cíle jako Platónova Akademie, byla zaměřená pouze na vědění a pedagogiku.¹⁰ Žáky učil především při procházkách v parku kolem školy, a proto byli označováni za peripatetiky, což znamená procházející se. „Podle jednoho svědectví mělo vyučování v *Leykeiu* dvojí formu, a to, *exoterickou*, čili přednášení rétoriky dostupné pro všechny, a *akroatickou* nebo *esoterickou*, která byla určena jen pro ty, kteří měli již určitou přípravu.“¹¹ Esoterické přednášky probíhaly ráno, věnovaly se metafyzice, fyzice a dialektice, exoterické večer. Lykeia měla pro potřebu studentů obsáhlou a všestrannou knihovnu. Zde uložené spisy „*Byly veliké rozsahem i šíří záběru, zahrnovaly díla týkající se vývoje ústavních zřízení, dějin, sportu a divadla, díla o botanice, zoologii, biologii, psychologii, chemii, meteorologii, astronomii, stejně jako v přísnějším slova smyslu filosofická pojednání o logice, metafyzice, etice, estetice, politické teorii, teorii poznání, filosofii vědy a dějinách idejích.*“¹² Aristotelova Akademie nebyla pro její žáky jen školou, ale poskytovala jim také přátelské zázemí.¹³

Athéňané se po smrti Alexandra Velikého v roce 323 př. n. l. postavili proti nadvládě Makedonie nad Řeckem a zavedli demokratické zřízení¹⁴. Aristotela pro jeho blízké styky s makedonským dvorem sice neobvinili z vlastizrady, ale z bezbožnosti, údajně pro blízký vztah s Hermiem, vládcem Malé Asie. Ještě před vynesením rozsudku odešel z Athén na ostrov Euboia, kde se usadil v obci Chalkidy. Před svým náhlým odjezdem neměl čas přestěhovat i svou knihovnu, proto pověřil Theofrasta svého bývalého žáka a blízkého přítele, který mu pomáhal v Lykeiu s pedagogickou činností, aby o ni pečoval, a po své smrti mu odkázal vedení školy i Lykeia. Aristoteles v Chalkidy zemřel v roce 322 př. n. l.¹⁵

⁸ ASMUS, Valentin Ferdinandovič. *Antická filozofie*. Překlad Jan Zouhar. Praha: Svoboda, 1986, s. 257-258

⁹ ASMUS, Valentin Ferdinandovič. *Antická filozofie*. Překlad Jan Zouhar. Praha: Svoboda, 1986, s. 258

¹⁰ BERKA, Karel. *Aristoteles*. Praha: Orbis, 1966, s. 21.

¹¹ ASMUS, Valentin Ferdinandovič. *Antická filozofie*. Překlad Jan Zouhar. Praha: Svoboda, 1986, s. 258

¹² KENNY, Anthony. *Stručné dějiny západní filozofie*. Praha: Volvox Globator, 2000, s. 89

¹³ ASMUS, Valentin Ferdinandovič. *Antická filozofie*. Překlad Jan Zouhar. Praha: Svoboda, 1986, s. 258-259

¹⁴ KENNY, Anthony. *Stručné dějiny západní filozofie*. Praha: Volvox Globator, 2000, s. 89

¹⁵ ASMUS, Valentin Ferdinandovič. *Antická filozofie*. Překlad Jan Zouhar. Praha: Svoboda, 1986, s. 259

Během svého života Aristoteles získal množství přírodovědeckého i historického materiálu a zkušeností z vědecké činnosti. Tyto použil a uplatnil ve svých vědeckých dílech, které dotvářel většinou na sklonku života.¹⁶

1.1 Dílo

Do dnešní doby se dochovala asi pětina Aristotelových písemností, většinou se jednalo o zaznamenané podklady k přednáškám. Jeho sloh, který byl ve starověku považován za vynikající, se v porovnání s dnešními texty čte velmi obtížně, i když obsahuje mnoho významných myšlenek.¹⁷

Svou prací pomohl k založení několika vědních oborů, ale Aristoteles sám se považoval pouze za zakladatele logiky, kterou užíval k podpoře vědeckého myšlení a pokládal ji více za analytiku.¹⁸ Uvedl, že v řečnických a filozofických tématech mohl vycházet z dříve zpracovaných pojednání, ale logické spisy mohl psát až na základě podrobného probádání tématu, kterému musel věnovat mnoho úsilí a času. Tématem jeho logického zkoumání byla například tvorba vět. Vycházel z pravidla, že související věty musí být tvořeny tak, aby posluchače nedovedly ke špatnému závěru. Začal rozlišovat kladné a záporné věty a zabýval se pravidly používání záporu ve větách, tak aby tyto neztrácely svou podstatu. Logika byla následně užívána i v dalších vědních oborech.¹⁹ Aristotelovy spisy týkající se logických pojednání obsahují myšlenky zakládající elementární logiku, některé z nich jsou dosud platné a jiné ještě dlouho po tom, co je Aristoteles zaznamenal, nebyly překonány.²⁰ Nejznámější z jeho logických spisů jsou *Kategorie* a *První a Druhé analytiky*.²¹

V činnosti politiků a soudců nebo tvůrců divadelních dramat bylo možné využít jeho díla *Rétorika* nebo *Poetika*. Detailně v nich popisuje a rozebírá lidské emoce i pocity, ze kterých může řečník nebo herec vycházet při svém projevu. Větší zájem vyvolala *Poetika*, a to její první kniha věnovaná tragédii.²² „*Tragédie nutně vyžaduje šest věcí, říká Aristoteles: děj, postavy, dikci, myšlenku, výpravu a hudbu.*“²³ Tragické

¹⁶ ASMUS, Valentin Ferdinandovič. *Antická filozofie*. Překlad Jan Zouhar. Praha: Svoboda, 1986, s. 258

¹⁷ KENNY, Anthony. *Stručné dějiny západní filosofie*. Praha: Volvox Globator, 2000, s. 89

¹⁸ MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filosofie*. Jinočany: H & H, 1993, s. 142

¹⁹ KENNY, Anthony. *Stručné dějiny západní filosofie*. Praha: Volvox Globator, 2000, s. 90-93

²⁰ MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filosofie*. Jinočany: H & H, 1993, s. 143

²¹ MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filosofie*. Jinočany: H & H, 1993, s. 128

²² KENNY, Anthony. *Stručné dějiny západní filosofie*. Praha: Volvox Globator, 2000, s. 93-94

²³ KENNY, Anthony. *Stručné dějiny západní filosofie*. Praha: Volvox Globator, 2000, s. 94

divadelní dílo by mělo být zpracováno a protagonisty podáno tak, aby v divácích vyvolalo emoce a vedlo k zamyšlení nad řešením jejich vlastních každodenních problémů. Poezii, která se zabývá prostými věcmi, považuje Aristoteles za důležitější než historii zabývající se pouze popisem konkrétních událostí, které se již nemusí opakovat, jen si z nich můžeme vzít ponaučení.²⁴

Další jeho známé spisy se zabývají fyzickou a metafyzickou tematikou. Vychází v nich ze svých přírodovědných znalostí a bádá nad přeměnou věcí. Zkoumá různé látky a možnost jejich změny v jiné skupenství nebo substance, většinou působením jevů z okolí. Změna smetany třesením v máslo je zde uvedena jako názorný příklad přeměny látky z tekuté do pevné formy při zachování jejího množství. Jeho bádání dalo základ dalšímu výzkumu změn různých látek a později i prvků. Tato „nauka o látce a formě“ vycházela z běžných věcí kolem nás a vznikla díky Aristotelově všímavosti a touze po poznání. I v dnešní době se používá při popisování všeobecných věcí nebo dějů kolem nás.²⁵

Další témata, kterými se Aristoteles zabýval, spadají do oblastí etiky a politiky, které ovlivňují lidské jednání a dotváří životní cíle. *Etika Nikomachova* je považována za hlavní zdroj jeho myšlenek o etice. Na základě výkladu dobra zde stanovuje principy morálního jednání, které zahrnují širokou oblast lidské činnosti.²⁶ V díle *Politika* se zabývá vznikem obce a různých typů ústav. Těmto spisům se budu podrobněji věnovat v dalších kapitolách této práce.

²⁴ KENNY, Anthony. *Stručné dějiny západní filosofie*. Praha: Volvox Globator, 2000, s. 95

²⁵ KENNY, Anthony. *Stručné dějiny západní filosofie*. Praha: Volvox Globator, 2000, s. 111-113

²⁶ ASMUS, Valentin Ferdinandovič. *Antická filozofie*. Překlad Jan Zouhar. Praha: Svoboda, 1986, s. 350-351

2 ARISTOTELOVO POJETÍ ČLOVĚKA

Životním cílem každého jedince je dle Aristotela dobro, které je cílem i v umění a vědě. Rozdílné je, jaký účel dobro sleduje a jakými prostředky je možné jej dosáhnout. Tyto otázky jsou řešeny v knize První Nikomachovy etiky.²⁷ Toto dílo obsahuje deset knih a je považováno za nejvýstižnější pojednání o Aristotelových názorech na morálku. Rozlišuje dobré a špatné mravní jednání a stanovuje ctnosti, které vedou jedince k morální blaženosti. Politické zřízení má největší vliv na cíle a jednání člověka, proto politiku považuje za „nejvyšší dobro“. Jiné životní cíle, jako je blaženost, bohatství nebo rozkoš, nejsou dle Aristotela nejvyššími cíli, uspokojí pouze potřeby jedince, ale ne společnosti. Mohou však sloužit jako prostředky k dosažení politických cílů. Člověk má využívat svého rozumu a vědomostí k tomu, aby jeho skutky byly v harmonii s nejvyšší ctností.²⁸ „*Naše bytí spočívá v energii, v životě a činnosti, neboť to co existuje v možnosti, projevuje svou aktivitu pouze činem. Dobré vlastnosti, které se neprojeví, nepřinášejí blaženost. Zde, stejně jako na olympijských hrách nebude oceněn ten, kdo je silnější a krásnější, ale ten, kdo zvítězil v soutěži.*“²⁹ Některé cíle jsou dokonalé tím, že vychází z osobní svobody jedince, jiné zase tím, že zajišťují blaho celé společnosti. Tím, že se každý jedinec bude snažit dosáhnout své vlastní blaženosti, za použití svých nejlepších dovedností a znalostí, přispívá i k dosažení nejvyššího dobra společnosti.

Pro každého jedince je dle Aristotela důležité jiné dobro, pro lékaře uzdravování, pro vojevůdce dosažení vítězné bitvy a pro stavitele dům. Každá lidská činnost má svůj vlastní cíl - lepšího cíle dosáhne ten, kdo svou činnost provádí dokonaleji. Smyslem lidské činnosti je soběstačnost. Avšak ta se lépe projevuje ve společnosti než u samotářského jedince. Jedinec musí uspokojit svými silami veškeré své potřeby, které se proto omezí hlavně na uspokojení základních životních potřeb. Ve společnosti každý vyniká v jiné činnosti, ale obec na venek může působit soběstačně, pokud své občany uspokojí ve všech jejích potřebách, aby nic nepostrádali k dosažení blaženého života. Má-li obec nadbytek, dosáhla vyšší blaženosti svých občanů a tím i většího dobra.³⁰ Dosažení blaženosti je svázáno s činností jedince. Činnost člověka by měla vycházet z jeho nitra a řídit se rozumem, pokud je zručný ve více řemeslech nebo činnostech, měl by být čínorodý v tom v čem je nejdokonalejší.³¹ Lidské cíle mohou být i prozaičtější a spět

²⁷ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 25

²⁸ ASMUS, Valentin Ferdinandovič. *Antická filozofie*. Překlad Jan Zouhar. Praha: Svoboda, 1986, s. 351

²⁹ ASMUS, Valentin Ferdinandovič. *Antická filozofie*. Překlad Jan Zouhar. Praha: Svoboda, 1986, s. 351

³⁰ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 33-34

³¹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 35

pouze k blaženosti jedince, což je například hra konaná pouze pro radost. Aristoteles přirovnává dobro k prožití k plnohodnotného a úspěšného života. Odmítá myšlenku, že lidský život může být prožit bez jakéhokoliv cíle, protože už z lidské přirozenosti plynou základní životní potřeby a bez jejich uspokojení vůbec nelze žít.³²

Pouhou tělesnou zdatnost Aristoteles nepovažuje za ctnost, ctností označuje duševní zdatnost. Člověk si musí rozumově vytvořit úsudek o svém konání a nejednat impulsivně. Aristoteles popisuje, že část duše jedná pomocí rozumu a vede člověka k tomu co je správné, druhá část duše tomuto úsudku odporuje. U zdrženlivého člověka převažuje rozumné jednání nad nerozumným, řádný a statečný člověk jedná výhradně rozumně. Nerozumná duše je přiřazována rostlinám a jediný smysl jejich existence spočívá v potřebě výživy a růstu. Nerozumné jednání člověka může mít různé prameny. Ten, kdo nerozumně koná, tak může činit proto, že nemá patřičně rozvinuté rozumové jednání. Avšak nerozumná část duše se může řídit prostřednictvím dobrých rad rozumem jiných, jako rodiče dobře míněnými radami vychovávají své děti nebo učitelé žáky. Podle obdobného principu Aristoteles rozlišuje ctnosti mravní a rozumové.³³

2.1 Mravní ctnost

Mravní ctnost není člověku vrozená a lze jí dosáhnout osvojením správných návyků a jejich neustálým opakováním a rozvíjením.³⁴ Tímto tématem se zabývá kniha Druhá Etiky Nikomachovy. Jako příklad získání ctnosti je zde uvedeno, že stavitelem se stává ten, kdo staví a kytaristou ten, kdo hraje na kytaru, spravedlivým jednáním se člověk stává spravedlivým. Hrát na kytaru může dobrý i špatný kytarista, stejně tak stavitel může produkovat dobré i nekvalitní stavby. Proto je třeba, aby se každý z nich ve své dovednosti zdokonaloval, k tomu je třeba učitelů, protože s těmito dovednostmi se lidé nenarodí. Stejně tak se lidé nerodí dobří nebo špatní. Své charakterové vlastnosti si z počátku vytváří při styku s jinými lidmi, kteří je ovlivňují svým chováním. Například zvyky rodiny ovlivní zvyky dítěte, vyrůstá-li člověk ve spravedlivé společnosti, nutně bude také spravedlivý, je-li vychováván ke statečnosti, neuteče zbaběle z boje. Tyto

³² SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka: filosofická interpretace Etiky Nikomachovy*. Praha: Togga ve spolupráci s Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2011, s. 19-23

³³ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 46-48

³⁴ SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka: filosofická interpretace Etiky Nikomachovy*. Praha: Togga ve spolupráci s Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2011, s. 50

přirozeně získané ctnosti člověk dále rozvíjí získáváním vlastní zkušeností, učením nebo politickým vedením.³⁵

Dále zde Aristoteles zkoumá vnitřní pocity člověka, mezi které patří žádostivost, hněv, strach, smělost, závist, radost atd., tyto pocity dělí na příjemné a nepříjemné, podle toho jak ovlivňují lidské činy. V hněvu se správně nerozhodneme, stejně tak, když cítíme bolest nebo strach.³⁶ Za správné Aristoteles považuje jít střední cestou a vyhýbat se emočnímu jednání.³⁷ Tímto nemá na mysli obyčejnou průměrnost, ctnost vidí v tom, že přemíra citu může být stejnou chybou jako jeho nedostatek a život v blahobytu nepovažuje za ctnost stejně jako život v chudobě.³⁸ „*Jest tudíž ctnost záměrně volicím stavem, který udržuje střed nám přiměřený a vymezený úsudkem, a to tak, jak by jej vymezil člověk rozumný.*“³⁹ Střední cestu nelze najít v citech a v jednání, které jsou špatné už ze své podstaty jako je závist, škodolibost, krádež nebo vražda. Střed, nadbytek ani nedostatek, nenajdeme ani v bezpráví, zbabělosti či statečnosti.⁴⁰

Přehled mravních ctností, vzhledem k určení nadbytku a nedostatku dané vlastnosti:

Tabulka 1. Přehled mravních ctností⁴¹

Nadbytek	Střed (ctnost)	Nedostatek
Smělost	Statečnost	Zbabělost
Nevázanost	Uměřenost	Bezcitnost
Marnotratnost	Štědrost	Lakomství
Okázalost	Velkorysost	Malichernost
Nadutost	Velkomyslnost	Malomyslnost
Bez hněvu	Klidnost	Zlost
Chlubivost	Pravdivost	Záludnost
Šaškovství	Vtipnost	Mrzoutství

³⁵ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 49-50

³⁶ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 56

³⁷ SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka: filosofická interpretace Etiky Nikomachovy*.

Praha: Togga ve spolupráci s Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2011, s. 54

³⁸ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 58

³⁹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 59

⁴⁰ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 59-60

⁴¹ Tabulka vychází ze souhrnu tabulek z knihy Aristoteles. *Etika Nikomachova*

Při hledání středu je třeba rozumně posoudit, zda nadbytek není blíže k hledané ctnosti než nedostatek, jako je tomu například u smělosti, která má blíže ke statečnosti než zbabělost. Aristoteles považuje za správnou každou cestu směřující ke středu, tím že se přiblíží k nadbytku nebo nedostatku, ji umožní snadněji rozpoznat dobro a zlo a přiblížit se k hledanému středu. Musíme citlivě hledat cestu, která je nám přirozeně bližší a kterou nepovažujeme za chybnou.⁴²

2.1.1 Statečnost

V Aristotelově pojetí se pravá statečnost projevuje především v boji nebo v situacích, kdy člověk musí čelit smrti. Odolat strachu ze smrti a ze situací, kdy hrozí smrt, považuje za největší a nejčistší projev statečnosti. Při bojových potyčkách se projevuje mužnost a odhodlání zvítězit a smrt ve válce pro dobrou věc je označována za krásnou smrt, podobně jako smrt na moři, kde člověk bojuje s rozběsněným vodním živlem. Za statečnost nepovažuje pouhou nebojácnost, kdy se člověk nebojí čelit běžným problémům v životě.⁴³ „*Bojíme se tedy všeho zlého, například hanby, chudoby, nemoci, opuštěnosti, smrti, ale přece se zdá, že člověk není statečný vzhledem k tomu všemu; báti se totiž něčeho jest i slušné i krásné, nebáti se jest ošklivé, například hanby; kdo se té bojí, jest dobrý a má stud, kdo se jí nebojí, jest beze studu.*“⁴⁴ Statečnost se však neprojevuje nerozvážeností, je vždy nutné vyhodnotit situaci a zvážit lidské možnosti, které jsou omezené, není ostudou požádat o pomoc ostatních. Jednat s rozumem není zbabělé, ale nesmíme se bát toho, co není nebezpečné a co nás skutečně neohrožuje. Je-li bázeň nepřiměřená a člověk má strach i z běžných věcí, působí na venek beznadějně a zbaběle. A naopak je-li vychloubavý a nerozumně bez cíle nasazuje svůj život, je považován za „nerozvážného smělce“. Smrt bez krásného cíle nebo pro odvrácení nemoci či chudoby není statečností, ale sebevraždou.⁴⁵ Aristoteles rozlišuje pět základních druhů statečnosti:

- Občanskou statečnost, která se především u občanů obce projevuje tím, že přijímají zákonný trest, čímž projevují lítost nad spáchaným přčínem a touhu po zpět získání cti, čímž unikají potupě. Nejblíže se přibližuje pomyslnému středu.⁴⁶

⁴² ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 67-68

⁴³ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 82-83

⁴⁴ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 80

⁴⁵ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 83-85

⁴⁶ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 85

- Statečnost, která se projevuje zkušeností v jednotlivostech. Tato se nachází především u vojáků, kteří mají zkušenosti z válečných tažení a jsou cvičeni v ovládání zbraní. Jejich statečnost vychází z převahy tohoto válečného vědění nad necvičenými a nezkušenými bojovníky. Pouhá morální statečnost pak nestačí k vítězství nad silnějším a obratnějším protivníkem. Zkušení žoldnéři, pokud je jich málo nebo mají špatnou výzbroj, z boje zbaběle utečou, protože nemají vyšší cíle, ale bojují jen pro získání žoldu. Necvičené občanské vojsko z boje neuteče, protože hájí krásné cíle, týkající se většinou ochrany obce a jejích zájmů, a případná smrt v boji je pro ně ctí. U tohoto druhu statečnosti převažují zkušenosti nad vlastní statečností.⁴⁷
- Statečnost plynoucí ze vznětlivosti je podnícena především bezprostředním nebezpečím. Vznětlivost povzbuzuje k odvážným činům a větším výkonům. Statečnost podporovaná vznětlivostí Aristoteles označuje za pravou statečnost, pokud je rozvázná a vychází z dobrého popudu. Bolest, zloba ani msta nejsou rozumné pohnutky, ze kterých vzniká statečnost.⁴⁸
- Statečnost, která vychází z dobré naděje, není považována za pravou statečnost. Odvaha plynoucí z předešlých zážitků z vítězných tažení, je pouhou smělostí, která vychází z dojmu neporazitelnosti. Takto smýšlející „odvážlivci“ z boje utíkají nebo umírají, pokud nedopadne podle jejich očekávání. Tento druh odvahy je Aristotelem přirovnán k odvaze opilců, která je statečnosti velmi vzdálená.⁴⁹
- Jako stateční se mohou jevit nezalí lidé. Jejich statečnost pramení v tom, že jednají bez zásad. Mohou být vytrvalí ve svém jednání, ale poznají-li, že nedosáhnou vítězství, opouští bojiště.⁵⁰

Aristoteles rozlišuje lidi statečné, a ty, kteří jako stateční pouze vypadají. Největší statečnost se projevuje v nebezpečných situacích, protože ten, kdo se v nich chová neohroženě a ctnostně, působí statečněji než ten, který je odvážný a oplývá ctností v bezpečné době. Statečnost spojuje i s překonáváním bolesti, která provází nebezpečné situace. Rány přijaté v boji jsou nepříjemné, ale statečný jedinec je přijme raději, než aby zbaběle z boje utekl. Čím je statečný člověk ctnostnější, tím bolestnější je pro něj smrt, protože jeho cílem je více dober, a života si cení jako největšího dobra, o které by mohl

⁴⁷ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 86

⁴⁸ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 87

⁴⁹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 87-88

⁵⁰ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 88

svou účastí v boji dobrovolně přijít. Jako statečnější se Aristotelovi tedy jeví ten, který je sice povahově méně statečný, ale jeho největším a jediným dobrem je vítězství v boji. Takový jedinec se pro absenci jiných dober nebojí, že o svůj život může přijít.⁵¹

2.1.2 Uměřenost

Uměřeností se označuje střed rozkoší, především tělesných, jako jsou hmatové a chuťové, které Aristoteles považuje za otrocké, a jsou stejně důležité pro člověka i pro ostatní živočichy. U duševních rozkoší, to je u ostatních tělesných vjemů, se nevázanost dle Aristotela neprojevuje. I když se nám líbí něco, co příjemně působí na náš zrak, sluch nebo čich, nezpůsobuje záliba v barvách, poslech hudby nebo používání vůní nevázanost ani neuměřenost. Potřeby člověka Aristoteles rozděluje na přirozené, jako je třeba potřeba přijímání potravy a tekutin, nutnost spánku a odpočinku, dále na zvláštní, které je možné získat ze svých chuťových dojmů při uspokojování přirozených potřeb. Dle Aristotela každý jednotlivec upřednostňuje jiné pochutiny nebo nápoje, a jejich požívání je pro něj tak příjemným zážitkem, že může způsobovat i rozkoš. Překročením míry u přirozených chuťových potřeb je možné chybovat pouze nadměrným přejídáním, a to v případě, že jedinec nedokáže své pudy ovládat. Požitek z hmatových slastí nevnímáme na celém těle stejně, například doteky při tělocviku nebo hrách, ke kterým může dojít třením, odstrčením nebo sevřením, nevyvolávají nevázaný požitek a blaho. Oproti tomu milující doteky nebo tělesná masáž vyvolávají slastný pocit a zmocňují touhu po rozkoši. I vůně pochutin a masážních olejů může vyvolat vzpomínky na hmatatelné předměty, po kterých opravdu toužíme, po jídle nebo pohlavním uspokojení. Nadměrným uspokojováním zvláštních potřeb (rozkoší) lze chybovat buď v samotné míře rozkoše, nebo v takové rozkoši, která je okolím vnímána jako špatná. Nadbytek slastí je tedy nevázanost, na které nic není hodno ctnosti, proto je Aristotelem vnímána jako zlo.⁵²

Nevázanost u bolesti Aristoteles rozpoznává opačně. Poddá-li se jedinec bolesti víc než je běžné, je toto jednání považováno za nevázanost. Uměřeností je tedy to, že bolest cítí člověk přiměřeně k tomu, co už mu není příjemné.⁵³

⁵¹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 88-89

⁵² ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 90-92

⁵³ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 92

2.1.3 Štědrost

Štědrý člověk vyniká tím, že umí hospodařit s peněžními nebo jinými statky, a se svým bohatstvím užitečně nakládá i pro dobro jiných, kteří ho ctí pro tyto činy. Nadbytek štědrosti se označuje jako marnotratnost, která se projevuje bezcílným mrháním majetku, to znamená bez užitku a mnohdy se sebezničujícím výsledkem. Lakomství je nedostatkem štědrosti a je zjevné u těch jedinců, kteří usilují o hmotné statky větší mírou, než velí slušnost. Bohatství je užitečné pro ctnostné jedince, kteří je umí spravovat a zhodnocovat. Ctnost štědrosti spočívá v tom, že je krásné dávat a tím činit dobro. Ani dávat však nepovažuje Aristoteles za jednoduchou věc. Je třeba posoudit, komu štědrost nejvíce prospěje, jak velký dar je třeba k tomu, aby vykonaný skutek byl krásný, a kdy je ten pravý čas pro vykonání dobra. Jelikož, kdo nedává pro krásno nebo dává proti své vůli, není štědrý. Dobrou vlastností štedrého člověka je ušlechtilost, díky ní štědrý člověk rád dává víc, než mu umožňuje přebytek jeho hospodaření a sám na sebe nebere ohledy. Dle Aristotela bývají štědřejší ti, kteří nepoznali nedostatek. Většinou se jedná o jedince, kteří své statky zdědili, nezískali je vlastní prací a v životě netrpěli nedostatkem. Štědrost nevede ke zvýšení bohatství, ale přináší pocit užitečnosti, i když se může stát, že v konečném důsledku se dar užije v rozporu s dobrým cílem a dárce může své štědrosti následně litovat.⁵⁴

Je-li člověk marnotratný, jeho statky a hospodaření s nimi mu nepřináší radost. Marnotratnost může díky dosažení vlastního nedostatku nebo získání životních zkušeností, ze své závislosti přejít na cestu směřující ke středu. Pokud se marnotratník zaměří více na to kolik a komu dává, může se z něj stát štědrý člověk. Povaha marnotratníka je tedy blíže středu, než povaha lakomce, protože hrabivost nezná hranic. Dá-li hrabivec jinému dar, není to pro dosažení krásna, ale k zabezpečení jeho prostopášného potěšení nebo také těm, kteří lakomci pochlebují. Lakomství Aristoteles považuje za nevyléčitelné.⁵⁵ „*Zdá se totiž, že stáří a každá slabost činí lidi lakomými. Lakomství jest také pro lidi přirozenější než marnotratnost; většina lidí totiž jest spíše hrabivá než rozdávačná.*“⁵⁶ Lakomství se projevuje buď v „nedostatku dávání“ nebo „v nadbytku braní“. Jako příklad lakomství Aristoteles uvádí tyrany, kteří berou nepřiměřeně

⁵⁴ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 96-99

⁵⁵ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 99-102

⁵⁶ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 101

tam, odkud nemají – dobývají a plní obce, vykrádají svatyně a to vše pro hanebný zisk pouze pro vlastní potřebu.⁵⁷

2.1.4 Velkorysost

Velkorysost je ctnost, která se stejně jako štedrost váže k hmotným statkům, ale převažuje ji velikostí daru. Štedrost je patrná v mnoha opakovaných, ale co do velikosti malých darech, zatím co velkorysost se vyznačuje velikostí jednoho konkrétního skutku. Velkorysý člověk uvažuje o tom, jak svůj dar nejkrásněji a nejslušněji využije pro dobro všech. Aristoteles uvádí, že hodnota zlata vynaložená na velkolepé dílo se vzhledem k velikosti tohoto díla nedá vyčíslit. Skvostné dílo řádně provedené může mít trvalou hodnotu, která nezáleží na tom, jakého jmění bylo třeba k jeho zhotovení. Velkorysý člověk rozumně nakládá s přebytkem svého jmění a zvažuje, jsou-li vynaložené prostředky hodny realizace díla, ať už pro jeho účel nebo přetrvávající hodnotu, která může budít obdiv i u dalších generací.⁵⁸

Aristoteles předpokládá, že nemajetný člověk nemůže konat velkorysé skutky, protože se s nimi pojí náklady, které není schopen pokrýt. Je třeba financovat dary nebo oběti bohům, stavby svatyní a chrámů, ze kterých nemá užitek dárce, ale slouží pro veřejné blaho. Velkorysost je tedy ctností lidí urozených a vážených.⁵⁹

Okázalým je dle Aristotela ten, kdo nepřiměřeně dává na obdiv své bohatství, a své finance utrácí především proto, aby bez dobrého cíle upozornil na svou osobu, ale tam, kde je třeba jeho pomoci pro blaho ostatních, dává méně, než je slušné. Nedostatkem velkorysosti je malichernost, díky které člověk šetří na všem, co koná, a svá díla se snaží uskutečnit s co nejmenšími výdaji. To vše dělá s pocitem, že pro dobro jiných koná víc, než je slušné. Okázalost a malichernost nejsou vlastnosti, které škodí ostatním, ani nemají zlo přímo ve své podstatě.⁶⁰

⁵⁷ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 102

⁵⁸ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 102-103

⁵⁹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 104

⁶⁰ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 105

2.1.5 Velkomyslnost

Jedinec, který si myslí, že dokáže vykonat velké věci, a skutečně toho také je schopen, je Aristotelem označen jako velkomyslný. Velkomyslným však není ten, kdo sám sebe považuje za hodného velkých činů, ale ve skutečnosti je nekoná. Takový člověk se jeví pouze jako nerozumný a nadutý. Ten, kdo si nestanovuje velké cíle, protože má pocit, že by jich nedosáhl, je nazván malomyslným. Velkomyslnost jedince vychází z toho, že se snaží dosáhnout velikosti v jakékoliv ctnosti, je tedy vždy považován za ctnostného. Nestanovuje si cíle, které jsou nad lidské možnosti, ale takové, kterých zdokonalováním sebe sama může dosáhnout.⁶¹ „*Nevšimne si však uznání, kterého by se mu dostalo od kohokoli a za věci malé – neboť to není čest, které jest hoden-, a stejně ani hanobení – neboť to se ho právem nebude týkat.*“⁶² Nepěkným povahovým rysem velkomyslného jedince, může být pohrdavost, protože neuznává důležitost malých a pro něj bezvýznamných skutků.⁶³

2.1.6 Klidnost

Člověk, který se nenechá ovládat vášní, je Aristotelem zván jako klidný. Pokud se klidný člověk hněvá, děje se tak v rozumné míře a přiměřené době, není pomstychtivý a svým jednáním více tíhne k odpuštění. Nedává-li jedinec najevo žádný cit, bolest ani hněv, bez odezvy snáší pomluvy a ponižování své nebo svých blízkých, považuje to Aristoteles za nepřirozené a otrocké. Naopak nepřiměřená lidská reakce na tyto situace se projevuje zlostnou nebo prchlivou povahou. Lidé, kteří mají v povaze být nadměru roztrpčení, svůj hněv projevují nepřiměřeně dlouhou dobu, jsou nesmiřitelní, ale svou zlobu ukrývají ve svém nitru a klidu dojdou až po vykonání odplaty. Tímto jednáním ubližují sobě samým a nepříznivě působí i na své přátele. Dalším lidským nedostatkem klidnosti je popudlivost projevující se tím, že se jedinec pohoršuje nad věcmi a maličkostmi, které za to nestojí a stejně jako roztrpčený člověk se neuklidní bez dosažení

⁶¹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 106-107

⁶² ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 107-108

⁶³ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 108

pomsty. Častěji se vyskytující protiklad klidnosti je hněv, protože pomstychtivost je člověku bližší, než projev nedostatku emocí.⁶⁴

2.1.7 Pravdivost

Pravdivý jedinec, způsobem svého života, svým projevem i vystupováním jedná přirozeně a bez přetvářky. Jedná tak ve všech situacích, ať už bezvýznamných nebo pro něj velmi důležitých, protože pravdomluvnost je podstatou jeho života a lež je pro něj ošklivostí, které se přirozeně vyhýbá. Chlubnost se projevuje tím, že si jedinec přivlastňuje ctnosti, které jsou větší než má, nebo kterými vůbec neoplývá. Děje-li se tak bez zlého úmyslu a nezpůsobuje to nikomu újmu, jedná se více o pošetilost než špatnost. Jako příklad Aristoteles uvádí prisvojování si ctnostných vlastností, které ostatním imponují, a jedinec si tím může získat jejich přízeň. Je-li úmyslem chlubnosti nabytí peněz nebo statků, jeví se tato vlastnost mnohem hanebnější. Záludný člověk záměrně nedává najevo své špatné vlastnosti a zakrývá jejich míru. Tím se svému okolí jeví příjemnější, protože od něj ostatní nečekají žádnou špatnost. Jako větší a opovržení hodné zlo je záludnost Aristotelem vnímána, je-li využita pro osobní obohacení. Za vlastnost více vzdálenou od pravdivosti Aristoteles označuje chlubnost, protože svou povahou se mu jeví jako horší špatnost než záludnost.⁶⁵

2.1.8 Vtipnost

Člověk ke svému životu potřebuje také odpočinek, jehož neodmyslitelnou součástí je zábava. Podle povahy rozděluje Aristoteles lidi na vtipné nebo mrzuté. Vtipnost může být podána různými způsoby. Člověk ušlechtilý a vzdělaný většinou bývá i příjemným a vtipným společníkem a jeho přítomnost je všem vítána. Jedinec, který většinou díky hrubosti a nevzdělanosti překročí míru vtipnosti, se stane směšným a svým vystupováním většinou nevyvolává smích, ale pohoršení, protože buď uráží jiné, nebo svým chováním zesměšňuje sám sebe. Naproti tomu mrzout nemá veselou povahu, sám nežertuje a na

⁶⁴ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 112-114

⁶⁵ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 116-118

vtipy reaguje negativně nebo vůbec.⁶⁶ Dle Aristotela je odpočinek a zábava v lidském životě nutností a inteligentní zábava, která nikomu neubližuje je jejích nedílnou součástí.

2.2 Rozumové ctnosti

V šesté knize Etiky Nikomachovy Aristoteles rozlišuje dvě složky duše. Rozumovou, která se vyznačuje svou poznávací – praktickou stránkou, a nerozumovou – teoretickou, která má usuzovací stránku. Praktická část se vztahuje k lidskému bytí, jehož počátky „nemohou být jinak“ a teoretická část k počátkům, které „mohou být jinak“. Každá část má své specifické schopnosti, v prvním případě je to rozumnost, a ve druhém moudrost. Aristoteles tímto rozdělením zdůrazňuje svébytnost a větší důležitost praktického rozumu v porovnání rozumem teoretickým.⁶⁷

Je zde blíže popsáno pět rozumových ctností, a to umění, vědění, rozumnost, moudrost a rozumění.

2.2.1 Vědění

Předmětem vědění je to, co je nutné a zároveň věčné. Z toho logicky plyne, že to, co je věčné, nemůže vzniknout, ani zaniknout. Počátky vědění jsou neměnné, vědění z nich však vychází a poznatky a učením se zdokonaluje.⁶⁸ Vědění je tedy dle Aristotela stavem dokazovacím, který začíná znalostí počátku a základě získaných informací dokáže vyvodit závěr. Vědění je tedy o neustálém zdokonalování rozumových schopností, protože se nejedná o vrozenou ctnost.⁶⁹

2.2.2 Umění

Aristoteles konstatuje, že umění vzniká tvořením nebo jednáním a spadá proto do oblasti ctností, které „mohou být jinak“. Tvoření i jednání jsou částmi rozumové duše.

⁶⁶ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 118-119

⁶⁷ SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka: filosofická interpretace Etiky Nikomachovy*. Praha: Togga ve spolupráci s Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2011, s. 97

⁶⁸ SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka: filosofická interpretace Etiky Nikomachovy*. Praha: Togga ve spolupráci s Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2011, s. 99

⁶⁹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 152

Umění je tedy charakterizováno jako „trvalá dispozice tvořit pomocí pravdivého úsudku“. Vychází z duše toho, kdo je tvoří, dále je však výsledkem jeho rozumového úsudku, ke kterému je někdy třeba i zkušeností v daném oboru umění, například u stavitelství nebo sochařství. Umění ovšem Aristoteles nepovažuje za totéž co dílo, které je cílem činnosti člověka, protože se nejedná o pouhé zhotovování nebo vyrábění. Výsledkem setrvalé schopnosti tvořit je umělecké dílo vznikající na základě duševní dispozice tvořitele k této tvorbě. Takové dílo může vzniknout i náhodou, aniž by je tvořitel účelně zhotovoval, to je bez vlastního rozhodnutí, jako když někdo nezkušený náhodou namaluje obraz, který si získá velký obdiv. Umění má tedy dobro v samo sobě, svůj počátek má ve vrozeném nadání tvořitele a je nositelem jeho myšlenek.⁷⁰

2.2.3 Rozumnost

Rozumnost Aristoteles považuje za schopnost člověka rozlišit to, co je pro něj dobré a co zlé, a podle toho vést správný život.⁷¹ „Zdá se tedy, že znakem rozumného člověka jest schopnost správně uvažovati o tom, co jest pro něho dobré a prospěšné, ne ovšem částečně, například, co jest přiměřeno zdraví nebo síle, nýbrž o tom, co slouží správně vedenému životu vůbec.“⁷² Za rozumnost Aristoteles neoznačuje to, co je pro člověka dobré jen v jednom směru, například jenom pro jeho zdraví, protože zdraví je jenom jednou z podmínek dobrého života jako celku. To je hlavní rozdíl mezi rozumností a uměním, které slouží pro dosažení dobra jen v jedné oblasti, například v lékařství nebo stavitelství. Rozumnost nezkoumá, co je dobré pro život člověka, ale podle toho jak každý jedinec vnímá, co je dobrý život, volí cestu – prostředky pro dosažení tohoto života. Rozhodování o tom, jak se člověk zachová v konkrétní situaci, je tedy závislé na rozumové dispozici a může vést i ke změně životního cíle. Proto rozumný člověk jedná tak, aby jeho činy byly tím dobrým prostředkem pro dosažení jeho životní cesty.⁷³

⁷⁰ SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka: filosofická interpretace Etiky Nikomachovy*. Praha: Togga ve spolupráci s Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2011, s. 100-104

⁷¹ SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka: filosofická interpretace Etiky Nikomachovy*. Praha: Togga ve spolupráci s Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2011, s. 105

⁷² ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 154

⁷³ SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka: filosofická interpretace Etiky Nikomachovy*. Praha: Togga ve spolupráci s Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2011, s. 105-108

2.2.4 Rozumění

Aristoteles rozlišuje praktickou a teoretickou schopnost rozumnosti. Tyto schopnosti vychází z té části duše co „nemůže být jinak“. Rozumnost je praktickou ctností člověka a rozumění se jeví jako teoretická schopnost člověka. Její význam je v tom, že pokud člověk neporozumí dané problematice, není schopen dosáhnout v tomto směru ani vědění, rozumnosti nebo moudrosti.⁷⁴

2.2.5 Moudrost

Nejdokonalejší rozumovou ctností je dle Aristotela moudrost, protože s ní je lidský život dokonalý.⁷⁵ „*Jest tedy zjevno, že z vědění nejdokonalejší jest moudrost. Moudrý člověk má nejenom věděti důsledky, které vyplývají z počátku, nýbrž má míti pravdu i v počátcích.*“⁷⁶ Moudrost však neexistuje bez vědění, které vychází z počátku a nelze ji dosáhnout bez rozumění. Moudrý člověk tedy vychází ze znalosti věci a díky tomu, že ji rozumí, má možnost se moudře rozhodnout. Jedná se tedy o ctnost, která „nemůže být jinak“.⁷⁷

Moudrost nemůže být politickým učením, protože má být stejně dobrá pro každého. Politických ústav je mnoho, každá upřednostňuje buď jedince, nebo množství, ale žádná nedokáže vyhovět všem. Kdyby politické učení bylo zváno moudrostí, muselo by existovat několik moudrostí, protože každá by byla prospěšná pro někoho jiného.⁷⁸

Rozumnost je podnětem ke vzniku moudrosti. Obec by měla zajistit dostatek volného času pro své občany, aby se mohli věnovat „nejvyšší rozumové činnosti“. Moudrost je tedy současně věděním i rozuměním, protože bez porozumění nelze dosáhnout rozumnosti ani moudrosti.⁷⁹

⁷⁴ SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka: filosofická interpretace Etiky Nikomachovy*. Praha: Togga ve spolupráci s Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2011, s. 115

⁷⁵ SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka: filosofická interpretace Etiky Nikomachovy*. Praha: Togga ve spolupráci s Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2011, s. 118

⁷⁶ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 156

⁷⁷ SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka: filosofická interpretace Etiky Nikomachovy*. Praha: Togga ve spolupráci s Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2011, s. 118

⁷⁸ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 157

⁷⁹ SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka: filosofická interpretace Etiky Nikomachovy*. Praha: Togga ve spolupráci s Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2011, s. 119

2.2.6 Shrnutí rozumových ctností

Vědění vychází z toho, co již bylo dříve poznáno a „nemůže být jinak“, oblast vědění se však stále vyvíjí na základě dalšího zkoumání a získaných zkušeností. Mezi rozumové ctnosti, které „mohou být jinak“ patří umění a rozumnost, a do ctností, které „nemohou být jinak“ spadá rozumění a moudrost. Umění má svůj počátek v osobě tvůrce, ne v potřebě vytvořit konkrétní věc,⁸⁰ neustále se mění na základě tvůrčí inspirace. Člověk nepřemýšlí o věcech, které jsou neměnné. Díky rozumnému úsudku člověk neustále utváří svůj život a účelně jej vede k dosažení ctnosti.⁸¹ Umění i rozumnost jsou ve své podstatě tvořivé a neustále se měnící. Moudrost a rozumění plynou z lidské podstaty, nevytváří žádné hodnoty, ale slouží jako prostředky pro dosažení vyšší životní úrovně nebo hodnot.

⁸⁰ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 153

⁸¹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996, s. 154

3 ARISTOTELOVO POJETÍ STÁTU

3.1 Polis

Základním pojmem Aristotelovy politické teorie je *polis* neboli stát. Tento pojem ve starověkém Řecku v podstatě znamenal totéž jako městská obec (neboli stát) a její okolí, bez ohledu na velikost a počet obyvatel, nikoli dnešní stát, který ztělesňuje mnohem větší a složitější celek.⁸² *Polis* představuje společnost nebo určité seskupení lidí, jehož účelem je směřovat k cíli, který pokládají za dobro. Tudíž obec má své občany zajistit a směřovat k nejvyššímu dobru. Podle Aristotela si člověk jako jedinec nedokáže vystačit pouze sám se sebou, chybí mu potenciál se rozvíjet a dosáhnout svého vrcholu. Za vrchol vývoje člověka přitom považuje ctnost a dokonalost. Proto se vytváří společenství, které dosahuje soběstačnosti tím, že si lidé navzájem dopomáhají k životu samostatnému a vlastní společenství rozvíjí potenciál jednotlivce a motivuje ho k dosažení této dokonalosti a ctnosti.⁸³

Společenství (*koinónia*) je také dalším základním pojmem politické teorie, Aristoteles jej označuje a popisuje jako *polis*. „Každé společenství jest sestaveno za účelem nějakého dobra – neboť všichni lidé všechno konají pro to, co se jim zdá dobrem – , jest zjevno, že sice všechna společenství směřují k nějakému dobru jako k cíli, ale zvláště a ze všech k nejvyššímu dobru to společenství, které ze všech má největší přednost a všechny ostatní v sobě zahrnuje. To jest tak zvaná obec a občanské společenství.“⁸⁴ Předmětem či hlavním cílem *koinónie* je tedy konat dobro. Při sledování a uskutečňování tohoto cíle musí jedinci *koinónie* navzájem spolupracovat a vždy jednat souhlasně, ať se jedná o obchodní, přátelské nebo soukromé vztahy. Tento vztah vzájemného souladu je zřejmý i ze slova *koinónia*, které v doslovném překladu znamená „sdílení“ či „partnerství“.⁸⁵

Teorie *polis* je založena na přátelství, spravedlnosti a morální odpovědnosti každého člena společnosti.⁸⁶ Přátelství Aristoteles popisuje jinak, než jej chápeme dnes. Za přátelství považuje nejen blízký osobní vztah, ale především snahu žít ve společenství a podílet se na plnění společných cílů a to při dodržování mravních principů stanovených

⁸² ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 7

⁸³ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 8

⁸⁴ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 37

⁸⁵ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 22

⁸⁶ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 22

společenstvím.⁸⁷ Za nejdůležitější princip považuje distribuční spravedlnost, na základě které se určuje podíl jednotlivce při rozdělování majetku a poskytování užiteků. Základní myšlenkou distribuční spravedlnosti je rovnost mezi členy téže skupiny spočívající v tom, že podíl každého účastníka je stejný. Rovnost je zde chápána dvojím způsobem. Existují společenství, kde mají členové stejné postavení a společnost podporují stejnou měrou. Většina společenství je však založena na odlišném postavení jednotlivých členů společnosti, kdy je brán zřetel na jejich zásluhy a příspěvky pro společnost. Rovnost v takovéto společnosti je chápána jako poměrná, a to tak, že výhody, které společnost poskytuje, jsou adekvátní k zásluhám jednotlivce.⁸⁸

3.1.1 Polis je přirozená

Aristoteles považuje *polis* za přirozeně vznikající společenství, které se vytváří na základě sdružování jednotlivců, a to například opačného pohlaví za účelem oplodnění, což je vrozeným pudem. Díky těmto vrozeným pudům vznikají rodiny jako přirozený základ společenství. Rodiny mají stejné cíle spojené s řešením existenčních otázek a výchovou svých dětí. Vzhledem k tomu, že člověk je společenský tvor, sdružují se jednotlivé rodiny, které si vzájemně pomáhají k dosažení „dokonalosti“, a proto vznikají vsi. Vse neposkytuje jen možnost uspokojit běžné životní potřeby rodiny, ale i jiné zájmy. Umožňuje vzájemnou výpomoc nebo obchodování mezi rodinami a pomáhá k dosažení jejich soběstačnosti.

Dokonalá společnost se dále vytváří sdružením více vsí do obce, kterou Aristoteles pokládá za soběstačnou, což je konečným stádiem rozvoje *polis*, protože uspokojuje všechny lidské potřeby.⁸⁹ Umožňuje občanům získat vyšší životní úroveň spojenou například s návštěvou divadla, obchodováním na tržišti, získáním vzdělání. *Polis* považuje za vhodnou velikost ideálního státu, protože společenství menší než je *polis* zabezpečuje pouze základní existenční potřeby. Za životně nezbytnou potřebu pokládá také blahobyt a hmotné statky.⁹⁰

Při posuzování velikosti *polis* nezáleží na rozloze obce nebo počtu jejích obyvatel, ale na tom, zda je schopna zabezpečit své potřeby a svou samostatnost. Jako názorný

⁸⁷ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 124

⁸⁸ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 21-23

⁸⁹ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 30

⁹⁰ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 32

příklad uvádí ve své sedmé knize, že řemeslníkům musí *polis* poskytovat dostatek materiálu a prostředků k provozování jejich řemesla a čím kvalitnější tento materiál bude, tím dokonalejší a žádanější budou také jejich výrobky. Nezáleží na tom jaký je počet řemeslníků ve společenství, ale na tom zda svou nabídkou uspokojí potřeby společnosti. Nejde tedy o počty občanů v obci, ale o jejich možnosti, které obec zajišťuje vlastními prostředky v rámci své soběstačnosti.

Každá obec plní svůj úkol, své dobro, a obec, která svého úkolu dosáhne lépe, je považována za dokonalejší.⁹¹ Aristoteles připouští možnost vzniku národního státu, který je obvykle větší než *polis*, ale i když je tento druh státu schopen zajistit požadovaný hmotný blahobyt, pro svou velikost neumožňuje správu této společnosti na základě mravních principů *polis*, protože nezajistí účast každého člena společenství na politice tohoto státu.⁹²

Přirozenost *polis* Aristoteles zakládá na její soběstačnosti, považuje ji za vrchol společenské evoluce, protože je založena na mravní ctnosti a každému občanovi umožňuje prožití dobrého života. „*Ve všech lidech jest od přírody pud k takovému společenství a muž, který je první založil, jest původcem největších dober. Neboť jako jest člověk nejlepším tvorem, je-li takto dovršen, tak jest tvorem nejšpatnějším se všech, žije-li mimo zákon a právo.*“⁹³ Vznik *polis* je založen na lidských pudech a její vývoj je podmíněn potřebami člověka a jeho touhou užívat si svého života. Jedinci, kteří nemají potřebu vzájemné pomoci, vyhledávají obec například pro uspokojení své přirozené potřeby vzájemného soužití, a proto, že se mohou podílet například na utváření společenských hodnot, které jsou přínosné i pro ně.⁹⁴

3.2 Státní zřízení

Ještě než se začnu zabývat rozdělením státních zřízení podle Aristotela, je důležité popsat, co je to občan. Touto otázkou se Aristoteles zabýval ve své třetí knize, kde přiblížil, jak je chápán pojem občan a občanství.

⁹¹ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 256-257

⁹² MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 32

⁹³ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 41

⁹⁴ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 117

3.2.1 Občan

Aristoteles označuje za občana toho, jehož oba rodiče jsou občané stejné *polis*, ne toho, který má jen jednoho rodiče občanem, ať už je to matka nebo otec.⁹⁵ Občanem se jedinec nestal pouze svým pobytem v *polis*, neboť této charakteristice odpovídají jak otroci, tak i metoikové, většinou se jednalo o cizince, kteří byli sice svobodní, ale nemohli vlastnit půdu, zastávat úřady a obci museli platit daně. Občané měli práva a povinnosti plynoucí z ústavy obce. Ostatní se mohli stát součástí státního zřízení na základě smluvního vztahu s občany, čímž vydrželi právo podat žalobu a být žalováni, občany však nebyli. Děti, jako „nedospělí“ nebyly považovány za plnohodnotné občany, stejně jako starci, kteří už nebyli pro svůj vysoký věk povinni vykonávat své občanské povinnosti.

*„Pojem občana prostě se neurčí podstatněji žádným jiným znakem než tím, že má účastenství u soudu a ve vládě.“*⁹⁶ Tedy podle Aristotela může být občanem jen ten, kdo se podílí na soudnictví, nebo při uplatňování spravedlnosti a má právo se účastnit politického dění ve své obci. Občan může být také definován podle úřadu, který v dané obci zastává. Může být členem sněmu nebo lidového soudu, což byl nevymezený úřad, který občan mohl zastávat po neurčitou dobu, nebo členem jiných úřadů, jejichž výkon byl časově omezen. Pojem občana definovaný zastávanou funkcí považuje za nedokonalý právě pro možné časové omezení zastávané funkce.⁹⁷

Nabytí občanství bylo možné také změnou ústavy. Například v Athénách popisuje Aristoteles změnu ústavy, kterou provedl Kleisthenés, a kterou se mezi občany Athén zařadilo mnoho cizinců. Tito metoikové získali právo podílet se na politickém dění ze zákona, z ústavy, i když ani jeden z jejich předků nebyl občanem Athén.⁹⁸

Nejlepší stát dle Aristotela tvoří ctnostní občané. *„Neboť ctnost dobrého občana musí mít všichni – tak totiž obec nutně jest nejlepší -, jest však nemožno, aby všichni měli ctnost dobrého člověka, není-li nutno, aby všichni občané v řádné obci byli dobří lidé.“*⁹⁹ Aristoteles se zabýval otázkou, zda ctnost dobrého občana je totéž jako ctnost dobrého muže. Ctnost dobrého občana vychází z jeho angažovanosti v prosazování společného cíle v souladu s ústavou společenství. Podle toho, co je ctností pro společnost, se tedy posuzuje ctnost občana. Pokud je špatný cíl, kterého chce společnost dosáhnout, tak občan této společnosti je ctnostný, i když pomáhá k dosažení tohoto špatného cíle. Ctnost

⁹⁵ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 109

⁹⁶ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 107

⁹⁷ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 70

⁹⁸ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 109

⁹⁹ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 112

dobrého člověka není posuzována vzhledem k pravidlům společenství, ale podle toho, že jeho činy jsou dobré vždy bez ohledu na to, co je dobré pro společenství. Ctnost dobrého občana je stejná jako ctnost dobrého člověka pouze ve společenství, které sleduje dobré cíle.¹⁰⁰

Další otázkou, kterou se Aristoteles zabývá je rozlišení ctností občana a vládce. „*Tvrdíme přece, že zdatný vládce jest dobrý a rozumný, občan však, že není nutně rozumný.*“¹⁰¹ I když výchova vládce je jiná než výchova občana, nevylučuje to, že vládce i občan mohou být dobrým člověkem a současně dobrým občanem. Vládce i občan by měli umět poslouchat, neboť ten, kdo není schopen poslouchat, není schopen vládnout dobře. Každý by si měl vyzkoušet pozici toho, kdo přijímá rozkazy nebo poslouchá výše postavené, než se sám stane velitelem nebo vládcem. Vládce musí být navíc rozumný a vládnout spravedlivě a uměřeně. Rozumnost je absolutním znakem vládce, další ctnosti mohou mít jak poddaní, tak občané.¹⁰² Dobrý občan by měl bez rozmyslu plnit cíle společenství dané vládcem, a tím i ústavou, a nepřemýšlet o tom, zda jsou slučitelné s dobrými mravy člověka.

3.2.2 Ústava

Po objasnění pojmu občan se nabízí vysvětlení principu správy *polis*. Správa a ústava jsou svým významem totožné pojmy. Je-li ústava vytvořena tak, aby zabezpečila prospěch všech nebo většiny občanů společenství, považuje ji Aristoteles za správnou. Ústavu, která hájí zájmy jednotlivce nebo jen malé skupiny občanů (většinou vládnoucích občanů), považuje za nesprávnou. Má-li obec nesprávnou ústavu, měli by být občany této obce nazýváni pouze ti, jejichž zájmy ústava hájí.¹⁰³ Aristoteles určil šestičlennou klasifikaci zřízení. Při členění vycházel ze dvou základních kritérií, a to z velikosti občanského tělesa a ze skutečnosti zda vláda vychází ze zájmu společnosti nebo ze zájmu vládnoucích. Na základě této charakteristiky rozlišil těchto šest typů vlády s ohledem na charakter ústavy:

¹⁰⁰ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 74

¹⁰¹ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 113

¹⁰² ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 113-114

¹⁰³ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 119

Tabulka 2. Typy státních zřízení¹⁰⁴

Správná ústava	Nesprávná ústava
Království	Tyranida
Aristokracie	Oligarchie
Politeiá	Demokracie

Království je zřízení, ve kterém lze dosáhnout správných cílů k obecnému prospěchu na základě vlády jedné osoby, monarchy. Zřízení, v němž vládne více než jeden vládce, Aristoteles nazývá aristokracií, protože vládu zabezpečují ti nejlepší muži a směřují ji k prospěchu obce. Pokud obec k správným cílům vede množství občanů a správa se soustřeďuje na prospěch obce a jejích občanů, nazývá toto zřízení *politeia*. Království a aristokracii považuje za běžnější typy ústavního zřízení, a to ze zcela prozaických důvodů. Jedna nebo menší množství osob mohou vynikat cností, ale množství takových osob, které by byly dokonalé ve svých mravních cnostech, není snadné spojit pro dosažení stejného cíle. Tuto možnost připouští u vojenské ctnosti, kdy jsou tímto množstvím velitelé a za občany jsou považováni vojáci.¹⁰⁵

Vláda, která upřednostňuje pouze zájem osoby vládce je Aristotelem označena jako tyranie neboli despotická samovláda. V oligarchii cíle společenství určuje ve svém zájmu několik zámožných občanů a v demokracii svůj prospěch prosazuje vrstva chudých.¹⁰⁶ Tyto zřízení jsou označeny za nesprávné, protože jejich cílem není obecné blaho.

Aristoteles se také zabývá otázkou, jak určit, kdo by měl společnosti vládnout. Na vládě se podle ústavy může podílet každý občan. Nárok na účast na vládě si činí především bohatí, protože většinou vlastní půdu, která je pro společenství důležitá. Dále také svobodní a urození, protože pocházejí z ušlechtlejších a starších rodin. Někteří si nároky mohou činit pro svou ctnost nebo osobní zdatnost. Ve společenství, kde jsou zastoupeny všechny tyto složky, přirozeně vznikne spor o to, kdo získá vládnoucí pozici. O tom se rozhoduje podle typu výše uvedených ústavních zřízení obce, zda upřednostňuje bohaté, skupiny s osobní zdatností, cností, či potřeby většiny. Při rozhodování o vládě několika nebo mnoha, je třeba posoudit, jestli zdatných a ctnostných občanů je tolik, aby

¹⁰⁴ Tabulka obsahuje informace vycházející z Aristotelova díla *Politika*

¹⁰⁵ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 119-120

¹⁰⁶ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 120

mohli zabezpečit všechny úkoly spojené se správou obce a naopak, jestli těch co chtějí vládnout, není takové množství, že by si mohli zřídit vlastní obec. Aristoteles nepovažuje za spravedlivé, aby se jedinec stal vládcem jen pro své bohatství nebo pro svoji ctnost či urozenost, protože v případě, že by se v obci objevil jiný jedinec bohatší či urozenější než vládce, musel by se podle téhož práva ujmout vlády on. Stejný princip by platil v aristokracii. Při vládě mnoha může nastat situace, že jeden nebo několik občanů vynikne, stane se silnější a díky své nadřazené pozici ovládne množství.¹⁰⁷ Je těžké rozhodnout, co lze považovat za správný zákon. „*Proto také v nesnázi, kterou někteří vyhledávají a ji předkládají, možno odvětití tímž způsobem – někteří jsou totiž v nesnázi, zda zákonodárce, chce-li dáti nejsprávnější zákony, má je dávat se zřetelem k prospěchu lepších, či se zřetelem k prospěchu většiny-, když nastane dříve zmíněný případ. Tu jest třeba výraz „správný“ chápati jako „rovný“; rovnost pak jest správná vzhledem ku prospěchu celé obce a vzhledem k společným zájmům občanů.*“¹⁰⁸ Jestliže jedinec nebo skupinka jedinců vyniká nad ostatními svými schopnostmi, nelze je pokládat za část obce, protože díky svým vynikajícím ctnostem nemohou být považováni za rovné s ostatními občany. Tito jedinci jsou označováni za „bohy mezi lidmi“. Ústava se má týkat pouze osob, které jsou si rovny svými schopnostmi i svým původem a není tedy možné ji vztáhnout na tyto vynikající jedince, neboť oni sami jsou zákonem, díky svým ctnostem. Demokratickým společenstvím, která prosazovala rovnost mezi svými členy, nevyhovovali tito velmi schopní jedinci a ze strachu, aby nezískali politickou moc, tyto osoby vyobcovaly. Toto jednání se nazývá pojmem „ostrakismus“. Potlačování vynikajících jedinců nebo jejich vykázaní z obce se uplatňovalo ve všech typech ústav. U správných ústav přirovnává Aristoteles ostrakismus například k činnosti sboru, ve kterém by žádný sbormistr nenechal jedince, aby zpíval a vynikal svým krásným a zvučným hlasem nad ostatními zpěváky, jelikož sbor má ladit jako celek.¹⁰⁹ Podle Aristotelova pojetí státu není ani jedna z výše uvedených typů ústav považována za ideální.

3.2.3 Království

Království a tyranie mají podobné ústavní zřízení, monarchii, což je vláda jednoho člověka. Rozdíl mezi nimi spočívá v zájmu, který prosazuje vládce. Vláda krále se

¹⁰⁷ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 131-132

¹⁰⁸ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 133

¹⁰⁹ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 134-135

vyznačuje dobrovolností jeho poddaných, je tedy svobodná a jedná ve prospěch společného zájmu království. Naproti tomu tyran vládne despoticky a ve svůj prospěch, jeho poddaní tuto vládu nepřijímají dobrovolně, protože nesměřuje k zájmu obce.¹¹⁰

Jak již bylo zmíněno, království se řadí mezi ústavy správné. Aristoteles ve své třetí knize uvádí více druhů království, které rozlišuje podle způsobu vlády. Jako příklad prvního druhu království uvádí ústavu Sparty, lakónskou ústavu. Podle této ústavy nemá vládce absolutní moc. Král zastává funkci vrchního velitele vojska a vede bohoslužby. Nejedná se tedy o království v pravém slova smyslu, ale o „doživotní vojevůdcovství“, které může být jak dědičné, tak volené.¹¹¹ Další druh království vykazuje i znaky tyranie a je specifický pro barbary. Moc vládce je zde dána zákonem a je dědičná, vzhledem k otrocké povaze barbarů se vyznačuje despotismem. Poddaní však svého krále respektují právě pro zákonnost jeho moci a zajišťují mu také jeho tělesnou ochranu. Třetím druhem je nazváno *aisymnéteia* a bylo specifické u Hellénů. Od království barbarů se liší pouze tím, že vládce sice vládne v souladu se zákonem, avšak jeho pozice není dědičná, nýbrž volená. Vládce mohl být zvolen doživotně nebo na kratší dobu, dokud nevyřeší všechny záležitosti, pro které jej díky jeho předpokladům a vlastnostem vládcem zvolili. Tyto tři druhy království jsou velmi blízké tyranii, neboť králové v nich vládli despoticky, byly však založeny buď na svobodné volbě lidu, nebo s vůlí lidu, proto jsou řazeny mezi královská zřízení.¹¹² Čtvrtý druh království vychází z herojské ústavy. Nevyznačuje se rysy tyranie, je specifický spíše svou dědičností a vládou nad dobrovolnými poddanými v souladu se zákonem. Z počátku byla moc krále neomezená, ale v souladu se zákonem. Vývojem však králové přicházeli o své pravomoci a zastávali spíše funkci strategickou nebo soudní a spravovali náboženské záležitosti.¹¹³ Posledním druhem je absolutní království, které Aristoteles popisuje jako vládu jednoho, protože o všech záležitostech v obci rozhoduje král. Toto království je absolutní, vládce ve všem ovlivňuje své poddané, což se přirovnává k vládě hlavy domácnosti, kde také jedinec ovládá svou domácnost s otroky.¹¹⁴ Vláda se označuje za absolutní, protože osoba vládce je nadřazená zákonu.

Vláda králů je Aristotelem považována za přirozenou, většina prvních království vznikla v malých obcích, kde bylo obtížné vybrat více mužů vynikajících cností. Král byl

¹¹⁰ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 86

¹¹¹ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 136

¹¹² ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 137

¹¹³ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 87

¹¹⁴ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 138

zvolen většinou pro dobro, které pro obec vykonal. V případě, že obec dospěla ke stádiu, že v ní žilo více ctnostných mužů, tito už netoužili po vládě jednoho a prosazovali společnou vládu, čímž přirozeně vznikla *politeia*. Pokud občané v obci toužili po vlastním bohatství a začali se obohacovat na úkor veřejnosti, vyvinula se v takové společnosti přirozeně oligarchie, která se později růstem obce mohla změnit v tyranidu, a tyranida v demokracii.¹¹⁵

Aristoteles považuje království za primitivní stupeň politického zřízení, který se vyskytoval u barbarů a prvních řeckých států a nevyhovuje zřízení obce. Pozornost ve svém díle věnuje spíše prvnímu a poslednímu typu království. Spartanskému pro jeho zaměření na vojevůdcovství a absolutnímu, které ho zaujalo z filozofických důvodů.¹¹⁶

V absolutním království je nad zákon postaveno rozhodnutí krále. Aristoteles rozjímá o vztahu rozhodování v případě, že zákon není jednoznačný, určitou problematiku doslovně neřeší, nebo v ní chybí. Uvažuje o tom, zda v takovém případě lépe rozhodne vláda nebo sám lid. „*Z účastníků každý jednotlivec o sobě jest snad horší; ale obec se skládá z mnohých, i je tu taková přednost, jako jest lepší hostina s příspěvků než hostina vystrojená nákladem jednoho a jednoduchá. Proto také množství o mnohých věcech lépe soudí než kterýkoli jednotlivec.*“¹¹⁷ Rozhodnutí občanů považuje za spravedlivější, protože úsudek jednotlivce může být ovlivněn jeho subjektivním pocitem nebo pohledem na věc, zatím co rozhodnutí lidu vychází z objektivních pocitů a zájmů. Předpokladem je, že v případě rozhodnutí lidu, rozhodují lidé svobodní, v souladu se zákonem a pouze tam, kde zákon chybí nebo nestačí.¹¹⁸

3.2.4 Aristokracie

Aristokracie představuje vládu několika nejlepších mužů, kteří vládou ve společný prospěch. Tyto muže považuje za nejlepší z hlediska ctnosti. Muži, kteří vládou, musejí být absolutně ctnostní, proto se jedná o zřízení, kde dobrý muž a dobrý občan znamená to samé.¹¹⁹ Aristoteles ztotožňuje aristokracii s absolutním královstvím, protože oba tyto typy považuje za nejlepší. V obou zřízeních vládou jen ctnostní lidé, s tím rozdílem, že v aristokracii vládne několik. Při srovnání absolutního království

¹¹⁵ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 140

¹¹⁶ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 88

¹¹⁷ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 139-140

¹¹⁸ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 140

¹¹⁹ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 161

s ideální aristokracií, by ideální aristokracie byla neomezenou vládou mužů, kteří svou ctností výrazně převyšují ostatní členy společenství. Tito vládnoucí mužové však nemají tak velkou moc jako absolutní vládce království.¹²⁰ Hlavním znakem aristokracie je ctnost. Je zde uvedena možnost typu aristokracie, kde ctnost je využívána jako princip pro rozdělování občanů, což se neslučuje s ideální formou aristokracie. Vládnoucí muži jsou v tomto případě ctnostní pouze ve svém zřízení, nejsou však skutečně dobří, protože jejich ctnost vyplývá jen z ústavního zřízení, ne z jejich absolutního dobra.¹²¹

Mezi popsané tři druhy aristokracie patří: zřízení, které preferuje ctnost, bohatství a lid, jako byla například ústava Karchédonu (Kartágo), dále zřízení, které preferuje pouze ctnost a vládu lidu, což vychází z ústavy Lakedaimoňanů (Sparta)¹²², a třetím druhem je ústavní zřízení, které vychází z principů oligarchie a demokracie, prosazuje bohatství a svobodu s tím, že bohatství klade na první místo.¹²³ Třetí druh aristokracie obhájí Aristoteles myšlenkou, že bohatství a ctnostný rod poskytne dobrou výchovu, z čehož vychází vyšší aristokratické hodnoty. Jedná se o smíšené zřízení, které Aristoteles považuje za nejlepší hned po ideální aristokracii.¹²⁴

3.2.5 Politeia

Pojem demokracie byl užíván jako základní pojem pro vládu mnoha. Když vývojem demokratické vlády došlo k tomu, že se tento pojem stal formou nesprávné vlády, začal Aristoteles používat pro označení dobré formy demokracie pojem *politeia*.¹²⁵ I když se *politeia* vyznačovala správnou ústavou, byla považována za horší zřízení, než království a aristokracie. *Politeia* je forma vlády, která nemá specifické znaky, vykazuje prvky oligarchie i demokracie, a to v různých spojeních základních principů těchto ústavních zřízení. Snaží se zajistit svým občanům určitou úroveň bohatství současně s osobní svobodou. V tomto zřízení se nepředpokládá, že by vznikla výrazná vrstva bohatých ani chudých¹²⁶, proto je považováno za vládu střední vrstvy. Aristoteles vládní systém *politei* přesně nedefinuje, protože je možné sestavit mnoho možností kombinací

¹²⁰ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 89

¹²¹ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 90

¹²² ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 161-162

¹²³ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 91

¹²⁴ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 91

¹²⁵ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 97

¹²⁶ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 82

instituční struktury demokracie a oligarchie.¹²⁷ Tento druh smíšeného zřízení se objevuje i u aristokracie. Odlišuje se tím, že k hodnotám *politei*, což je bohatství a svoboda, přidává také ctnost. I když by se dalo říct, že tento druh aristokracie je lepší než *politeiá*, není považován za ideální formu zřízení pro obec.

Politeia se vyznačuje jistou nadřazeností střední třídy nad bohatými a chudými, ne však tím, že by byla dominantní proto, že kombinace demokracie a oligarchie by byla víc, než vládní zřízení v jeho čisté formě. Střední třídu chápe jako občany s průměrným majetkem, kteří však mohou zabezpečit potřeby obce. Střední třídu považuje za umírněnou, rozumnou a poslušnou zákonů. Při odůvodnění prospěšnosti vlády střední třídy Aristoteles vychází z předpokladu, že činy bohatých jsou nemravné a mohou být i proti zákonné, protože jejich konání vychází z dojmu, že díky svému bohatství si mohou dovolit vše, zatím co chudí se dopouští pouze menších krádeží nebo porušení zákona z důvodu zabezpečení svých základních potřeb. Logicky vychází z toho, že bohatství nebo chudoba nejsou předpokladem k rozvoji ctnosti. Díky uměřenosti majetku může střední třída dosáhnout stejné úrovně jako občané ideálního státu.¹²⁸ Střední třída je upřednostňována i v politickém dění, protože zabezpečuje svobodnou vládu, ve které vzniká přátelství a rovnost. Bohatí nechtějí být díky svému majetku a vzdělání ovládáni jinými a naopak chudí neumí vládnout, protože neznají nic jiného než podřazenost nebo otroctví. Pokud by vládl bohatý, který umí jen rozkazovat a neumí naslouchat svým bližním, nebyla by výsledkem takové vlády obec svobodných občanů, ale vytvořil by se vztah otroků a pánů. V takovém vztahu by nevzniklo ani přátelství ani účast občanů obce na politickém dění. Protože cílem obce je svoboda, rovnost a společné dobro, je přirozené, že tohoto se dosáhne pomocí vlády střední vrstvy, kde jsou si všichni podobní a rovni.¹²⁹

Ústavní zřízení *politeii* je sice pro obec považováno za nejlepší, ale není obvyklé. Střední třída bývá v obci v menšině, a pokud například po revoluci vznikne nové zřízení z popudu bohatých nebo chudých, tito ho vždy řídí ve svůj vlastní prospěch. Ani Aristoteles nepovažuje *politeiu* za dosažitelnou pro běžnou obec, právě proto, že většina městských států nemá potřebně obsáhlou střední třídu. Zásadou pro vytvoření nejvhodnějšího zřízení pro běžnou obec je zavést tu ústavu, o kterou usiluje většina

¹²⁷ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 97

¹²⁸ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 136

¹²⁹ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 168

občanů.¹³⁰ „*Ta část občanstva, která si přeje trvání ústavy, musí být silnější než ta, která si jí nepřeje.*“¹³¹ Je-li většina občanů nemajetná je přirozené, že se v obci vyvine demokracie, a to takového druhu, jaký v ní převažuje druh lidu. Převažuje-li v obci vrstva bohatých a vznešených vzniká oligarchie, její druh určuje převažující typ oligarchického obyvatelstva.¹³²

3.2.6 Tyranie

Tyranie i království se vyznačují samovládou, každé zřízení však má jiný cíl. Království bylo vytvořeno, pro ochranu ctnostnějších a vznešenějších proti obyčejnému lidu a králem se stal ten nejctnostnější nebo nejvznešenější. Právě on zabezpečuje, aby prostý lid nebyl utiskován a majetným občanům království, aby nevzniklo bezpráví, cílem království je „krásno“. Tyranida slouží pouze pro získání vlastního prospěchu, usiluje o získání bohatství a jejím cílem je „příjemno“. Toto zřízení představuje spojení všeho zlého z demokracie a oligarchie. Díky bohatství tyrana, ho chrání jeho tělesná stráž, žoldnéři, kteří dle jeho pokynů utlačují jak šlechtu, kterou považuje za protivníka díky jejímu majetku, protože by sama mohla chtít vládnout, tak i obyčejný lid, který pro něj tvoří hrozbu pro své množství. Občané se v tyranii často bouří právě pro špatné zacházení, bezpráví a tak proti tomu, že díky systému vlády často přišli o svůj majetek nebo byli tělesně potupeni. Tyto útoky lidu směřovaly buď přímo proti osobě vládce, nebo proti ústavě.¹³³

Tyran mohl být zvolen také z prostých občanů, většinou si jejich důvěru zasloužil tím, že napadal činy vznešených. Tyranida také mohla vzniknout z království, ve kterém král toužil po získání větší moci, osobního bohatství nebo prostopášného života, k čemuž zneužil svého postavení.¹³⁴

Dva druhy tyranidy mají podobnou strukturu jako druhý a třetí typ království a jejich vláda je v souladu s ústavou. Třetí druh tyranie je extrémním typem tyranie, je opakem absolutního království. Vyznačuje se nezodpovědností, sobectvím a násilím.¹³⁵ Vládce si vynucuje svoji nadřazenost a svobodní lidé nesnáší tuto vládu dobrovolně.¹³⁶

¹³⁰ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 140

¹³¹ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 171

¹³² ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 171

¹³³ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 211-214

¹³⁴ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 212

¹³⁵ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 88

¹³⁶ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 166

3.2.7 Oligarchie

V oligarchii vládne skupina několika jedinců hlavně ve svůj vlastní prospěch. Tato skupina se skládá především z vrstvy bohatých, chudí se v oligarchii vůbec nepodílí na správě obce. Rozdělovacím faktorem mezi občany je především bohatství a majetek, ale může to být také urozený původ nebo výchova. Vzhledem k tomu, že cílem oligarchie je získání jmění, vládou zde především bohatí, kterými mohou být i lidé nevzdělaní a neurození, jako jsou řemeslníci a obchodníci.¹³⁷ Aristoteles rozlišuje čtyři druhy oligarchie.

První druh se vyskytuje v případě, že v obci je většina občanů majetných, i když jejich majetek není příliš velký. Výše potřebného jmění k získání úředního postu je určena poměrně nízko a možnost zastávat úřad je proto dostupná těm, kteří dosáhli jeho stanovené úrovně. Tady je umožněn podíl na vládě většině občanů, a protože jich je mnoho, vládou na základě zákona. Tento druh je popsán jako umírněnější forma, která se blíží *politeii*, právě pro vysokou možnost účasti občanů na vládě, která je plně v souladu s ústavou, což neumožňuje prosazování vlastních zájmů vládnoucích.¹³⁸

Druhý způsob oligarchie vychází z toho, že je v obci menší počet majetných, kteří svým bohatstvím převyšují většinu, a tato menšina si dělá nároky na správu obce, volí tedy několik vládnoucích ze svého středu. Úroveň bohatství pro možnost účasti na vládě je vyšší než v prvním druhu oligarchie a této úrovni se dostává opravdu jen několika. Jejich vláda je stále omezována zákonem.¹³⁹ Jestliže v obci není tolik občanů, kteří dosahují požadované úrovně bohatství, mohou vládnoucí doplnit své počty vlastní volbou. Pokud doplní svůj neúplný počet výběrem ze všech ostatních občanů obce a upřednostní například ctnost nebo vznešený rod voleného, vykazuje tento druh oligarchie znaky aristokracie. Zvolí-li pouze z méně bohatých občanů, nikoli ze všech, je to způsob čistě oligarchický. Vládnoucí neprosazují pouze své vlastní zájmy, ale vládou v souladu se zákonem, který uzpůsobili také svým potřebám.¹⁴⁰

V dalším druhu se vyskytuje malá skupina velmi bohatých jedinců, kteří ovládají všechny úřady v obci. Účast na úřadě je podle zákona dědičná.¹⁴¹

¹³⁷ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 92

¹³⁸ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 92-93

¹³⁹ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 93

¹⁴⁰ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 159-160

¹⁴¹ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 160

Poslední druh vlády se blíží monarchii. Ta je tvořena nejmenší skupinou vládců, velmožů, kteří všechny ostatní převyšují mírou svého bohatství. Vládou svrchovaně, pouze ve vlastním zájmu a oni sami představují v obci zákon. Tento druh vlády je označován jako *dynasteia*, vláda mocného rodu.¹⁴²

3.2.8 Demokracie

Pojem demokracie označuje vládu lidu, *dému*, to je všech, kteří mají v obci občanská práva, nebo to může také znamenat vládu prostého lidu, který tvoří většinu nejčastěji chudých občanů. Demokracii charakterizuje svoboda. Prvním znakem svobody je svobodný původ, na základě kterého je možné získat občanská práva, druhým znakem je myšlenka „žít jak si kdo přeje“. Demokracie jako vláda většiny logicky vede k omezování práv šlechty a bohatých, kteří zde tvoří menšinu. Z principu musí mít každé demokratické zřízení své zákony. Ústava vychází ze zásady rovnosti. Soudní spory zde rozhoduje porota, jejíž členové jsou vybíráni ze všech občanů obce. Členství ve sněmu a zastávání politických funkcí může být finančně ohodnoceno, aby tyto úřady byly dostupné pro každého, a aby jejich výkonem nevznikaly členům finanční ztráty. Při výběru úředníků se upřednostňuje losování před volbou, úřad je zastáván jen krátce a možnost opětovného jmenování do funkce je ústavou omezeno, tím je umožněn výkon politických funkcí většímu množství občanů.¹⁴³

Ústava každé obce vychází z toho, z jakých částí je obec složena. První početnou část obce tvoří rolníci, kteří zabezpečují potravu. Druhou částí jsou řemeslníci, jejichž produkcí mohou být řemesla „nezbytně potřebná“ pro obec nebo řemesla uspokojující blahobyt. Dovozem a vývozem zboží nebo jeho prodejem se zabývají obchodníci, kteří tvoří třetí část obce. Další dvě části obce tvoří dělníci a válečníci. Pro udržení rovnosti v obci a dodržování zákona je nezbytné ustanovit někoho, kdo bude soudit spory mezi jednotlivci nebo částmi obce, nebo chránit jejich práva, radní a soudci tedy tvoří další část obce. Sedmou a osmou část tvoří bohatí a správci nejvyšších úřadů. Kdokoli bez ohledu na to, v které části obce je jeho původ, se může podílet na správě obce a být politicky činný. Převažuje-li ve správě obce početnější část chudých, přirozeně se v obci vyvíjí

¹⁴² ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 159- 161

¹⁴³ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 93-94

demokratické zřízení, v opačném případě, řídí-li správu obce zámožní, vývoj obce směřuje k oligarchii.¹⁴⁴

Aristoteles rozlišuje čtyři druhy demokracie v závislosti na tom, v jakém poměru se jednotlivé části obce podílí na politickém dění. Za nejlepší považuje zřízení, ve kterém převažuje vrstva rolníků. Jejich prioritou je uživit rodinu či obec, a pro množství práce a malé jmění neupřednostňují zájem o politické dění v obci. Jsou uspokojeni dobrými výsledky své práce, protože je více zajímá zisk než čest. Jejich podíl na účasti ve správě obce spočívá v právu volit úředníky a v možnosti kontroly jejich činnosti. Úředníci jsou do svých funkcí voleni především pro své politické schopnosti, mohou být i bohatí a vznešení, podstatou však je, že občany v ničem neomezují, udržují rovnost a jednají v souladu s ústavou.¹⁴⁵ „*Rovnost podle zákona této demokracie záleží v tom, že jeden není více než druhý, ať je chudobný nebo bohatý, a že žádný z nich není svrchovaným pánem, nýbrž obojí ve stejné míře. Neboť jestliže svobody a rovnosti, jak se někteří domnívají, jest nejvíce v demokracii, jest to nejspíše možno tak, mají-li všichni zvláště ve správě obce stejný podíl. Jež to však lid má většinu a rozhodnutí většiny rozhoduje, musí toto zřízení býti demokracií.*“¹⁴⁶ Tento typ demokracie umožňuje rolníkům a řemeslníkům, aby díky výsledkům své práce v životě nestrádali, a některým i to, aby zbohatli. Právě proto, že je ústava v jejich práci neomezuje, jsou s tímto druhem nadvlády spokojeni.¹⁴⁷

Život pastýřů je v mnoha ohledech obdobný jako život rolníků, takže zřízení obce, kde převažuje obyvatelstvo chovající dobytek, považuje Aristoteles za druhý nejlepší typ demokracie. Tento druh vychází z obdobných principů demokracie jako předešlý, i zde je uplatňována moc podle zákona, který vyhovuje jejímu uspořádání. Pastýři mají také pro kočovný způsob svého života ideální předpoklady stát se vojáky, jsou vytrvalí, otužilí a tělesně zdatní.¹⁴⁸

V dalších druzích demokracie vychází z potřeb „ostatního obyvatelstva“, jejichž život Aristoteles považuje za horší, protože výkon řemesel, prodej ani dělnická práce není podmíněna ctností tohoto lidu. Jedná se převážně o městský lid, který není tolik zaneprázdňen prací a více svého času věnuje společným a politickým debatám. Rolníci ani pastýři vzhledem k tomu, že díky povaze své práce jsou rozptýleni většinou mimo město, nemají tak velký zájem o sněmování a sdružování. Ústava tohoto druhu

¹⁴⁴ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 153-155

¹⁴⁵ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 234-235

¹⁴⁶ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 156

¹⁴⁷ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 234

¹⁴⁸ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 236

demokracie však zajišťuje účast na vládě i lidu žijícímu na venkově, bez kterého nelze konat sněm.¹⁴⁹

Poslední druh demokracie je považován za nejhorší právě proto, že se účastní na politickém dění všichni občané a toto není omezováno žádným zákonem. Rozhodování se děje na základě hlasování. Proto je důležité, aby těch, co se na hlasování podílejí, bylo co největší množství. Proto je zde přiznáváno občanství i nemanželským potomkům nebo potomkům rodičů, kde byl občanem jen jeden z nich. Podstatou je že množství převažuje nad skupinou občanů vznešeného původu a střední vrstvou.¹⁵⁰ „Proto by se asi právem mohlo této demokracii vytýkati, že není ústavou. Neboť tam, kde nevládnou zákony, není ústavy. Vždyť zákon musí vládnout nad vším, v jednotlivostech mají rozhodovati úřady a ústava.“¹⁵¹ U tohoto druhu si Aristoteles pohrává s myšlenkou, že není demokracií v pravém smyslu slova, protože řeší věci hlasováním, a to nemá obecnou platnost.

3.2.9 Ideální obec

Pro to, abychom mohli říct, jak se jeví nejlepší obec, je nutné vycházet z toho, jaký život chtějí lidé v obci žít. Ústava obce by měla především zabezpečit naplnění smyslu tohoto života.¹⁵² „Jest tedy zřejmo, že nejlepší ústava jest nutně ta, podle jejíhož řádu každý může nejlépe jednati a nejlépe se míti i žíti blaženě.“¹⁵³ Za nejlepší typy ústav Aristoteles považuje absolutní vládu a aristokracii. Obě zřízení jsou spravovány podle zákona, vládnu v nich ti nejlepší nebo nejctnostnější. Za ideální jsou považována proto, že právě ti nejlepší a nejctnostnější budou vládnout tak, aby zajistili dobro pro obec a tím i šťastný život pro všechny občany.¹⁵⁴ I když je království popsáno jako ideální zřízení, Aristoteles zastává názor, že král nemá rozhodovat subjektivně, ale významné rozhodnutí konzultovat s odborníky a dbát také na názor lidu.¹⁵⁵

Dosažení dobrého života v obci je tedy závislé na dobrém a zodpovědném vládcí a zákonu, který vychází z cílů společenství. Aby bylo možné dosáhnout v obci společného dobra, je nutné zabránit rozdíům ve vystupování jednotlivců vzhledem k hodnotám společnosti. Každá rodina může mít jiné morální hodnoty určované hlavou rodiny, tyto

¹⁴⁹ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 236

¹⁵⁰ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 237

¹⁵¹ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 157-158

¹⁵² ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 250

¹⁵³ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 251

¹⁵⁴ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 100

¹⁵⁵ BERKA, Karel. *Aristoteles*. Praha: Orbis, 1966, s. 82-83

mohou ovlivňovat povahu a názory potomků. Za účelem sjednocení mravní výchovy mládeže, je účelná jejich řízená výchova v souladu s cíli společnosti. V ideální společnosti by měly její morální hodnoty vycházet ze zákona, takže ideální stát ovlivňuje celý lidský život.¹⁵⁶ Ústava ideálního státu tedy nezahrnuje jenom zákony schválené zákonodárci, ale i morální kodex, jako nepsané „sdílené pravidlo společenského chování“¹⁵⁷ Většina řeckých států postupovala ve výchově umírněněji, například v Athénách tolerovali tradiční a rodinné zvyky a zákonem nevynucovali jednotnou společnou výchovu. Jako protiklad působí veřejná výchova Spartanů, kterou ovlivňoval zákon stejně jako společenský tlak, který působil na základě myšlenkové shody.

Aristoteles považuje samotný výkon úřadu za druh cti. Má určitou hodnotu pro ty, kteří jej vykonávají, proto je třeba při jeho přidělování rozhodovat spravedlivě, podle schopností jedince a bez ohledu na původ nebo bohatství. Ctnostný muž může dobře vládnout pouze v případě, že má k tomu schopnosti i morální předpoklady. Takový vládce je vzorem ostatním občanům a pomáhá tím k dosažení jejich ctnosti. Dosažením ctnosti u občanů obce se stává ctnostnou celá *polis*.¹⁵⁸

Stát dosáhne svého cíle zejména tehdy, když svého dobra dosáhnou i jednotlivci. Spojuje tedy štěstí státu se štěstím jednotlivců. Jsou zde rozlišeny tři dobra, vnější, tělesné a duševní, které by měl člověk dosáhnout v nejlepším životě. Je zde řešena otázka, co znamená dobrý život. Je-li životní prioritou bohatství jednotlivce, určitě bude šťastná i bohatá obec. Upřednostní-li člověk ve svém životě ctnost, pak i obec bude o to lepší, čím bude ctnostnější. Aristoteles polemizuje o vlivu lidských vlastností na cíle obce a její politiku.¹⁵⁹ Jsou různé způsoby, jak jednotlivci mohou dosáhnout svých cílů, těch se snaží dosáhnout pokaždé jinými prostředky. Podle toho se také vytváří jednotlivé ústavy, životní styl a politické dění v obci. Pro obec mohou být upřednostňovány potřeby získat potravu, uspokojit kulturní život, získat zbraně nebo majetek určený k úhradě běžných nebo válečných potřeb obce a zabezpečit náboženský život.¹⁶⁰ V návaznosti na funkci společenství polemizuje Aristoteles o počtu jeho obyvatel. Těch, kteří se podílí na vytvoření dobrého života, musí být tolik, aby současně zůstalo dostatek členů k zabezpečení nutných životních potřeb. Pokud by převažovali jedinci z řad rolníků a pastýřů, bylo by velmi obtížné vybrat úředníky schopné zajistit funkci obce a naopak.

¹⁵⁶ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 100-102

¹⁵⁷ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 102

¹⁵⁸ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 102-104

¹⁵⁹ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 248-249

¹⁶⁰ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 264

Funkce každého jedince v obci je velmi důležitá, proto je třeba si uvědomit jejich hodnotu a dosáhnout mezi nimi jisté rovnováhy. „*Jest tedy zjevno, že nejlepším vymezením obce jest nevyšší míra obyvatelstva, která zaručuje soběstačný život, ale jest přehledná. Tak tedy budiž určena velikost obce.*“¹⁶¹

Cíle společenství mohou být také určeny v závislosti na úrodnosti, poloze a rozlehlosti jejího území. Úrodné a rozsáhlé území zabezpečuje dostatečnou obživu, je však nutné také zabezpečit jeho obranyschopnost. Mělo by tedy svým tvarem umožňovat jeho obranu nebo snadný únik v případě napadení. Je-li množství členů společenství přehledné a přehledné je i území, které obec zabírá, pak je snadné *polis* ubránit a současně zajistit dobrý život. Ideální poloha je také částečně u moře, pro možnost dovozu materiálu nebo obchodování, a částečně na úrodné pevnině. Takový stát je však nutné chránit opevněním a loďstvem. Každá obec by měla díky své soběstačnosti vzbuzovat bázeň ostatních společenství, což přispívá k zachování míru. V případě, že by sousední obec potřebovala její pomoc, měla by však tuto poskytnout.¹⁶²

V ideální obci nemůže být dosaženo dobra bez ctnosti. Spravují-li obec jednotlivci spravedliví podle ctností a ne podle bohatství a rodu, měli by se tito mužové zabývat rozvojem svých ctností. Předpokladem k tomu je dostatek volného času, který nemohou mít při řemeslné či jiné práci, která není hodna jejich kvalit. Proto se předpokládá, že občané jsou majetní nebo zámožní, protože pracující člen obce nevytváří žádné ctnosti. Vrstvu pracujících v ideální obci tvoří otroci, barbaři a perioikové. Ke správě obce je nutné také vojsko a úředníci hájící společenské zájmy a rozhodující soudní spory. V posuzování otázky zda je vhodné, aby jedna osoba byla současně vojákem a úředníkem, tuto možnost Aristoteles nevylučuje, ale přiklání se k tomu, aby mladší jedinci, kteří jsou fyzicky zdatnější a vytrvalejší byli členy vojska, a starší, kteří v průběhu života získali z nabytých zkušeností moudrost, aby hájili zájmy ústavy. Rozděluje tedy úlohy podle hodnot a zásluh.¹⁶³

Veřejná výchova mládeže přispívá k tomu, aby si jedinci už od mala osvojovali návyky a morální pravidla plynoucí z ústavy. To je předpokladem pro dosažení ctnosti celé společnosti. K tomu je nezbytné, aby ústava vzdělávání uzákonila a řídila. Společná výchova úkoly a cíle vedou mládež ke společným úvahám, přípravě a pečlivosti, čímž se

¹⁶¹ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 258

¹⁶² ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 259-260

¹⁶³ ARISTOTELÉS. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 265-266

přirozeně pečuje i o obec jako celek.¹⁶⁴ Výchova je také směřována k tomu, aby se jedinec naučil poslouchat a přijímat rozkazy, než se dostane do pozice, kdy bude moci jiným rozkazovat nebo je ovládat.

V Aristotelově díle *Politika* je zdůrazněna a vysvětlena také metoda, podle které je možné vytvořit ideální stát. Stanovují se zde obecné principy jeho vzniku a řešení politických problémů, nezabývá se však podrobnou představou ideální *polis*. Autor vychází z myšlenky, že každé společenství si musí samo určit, čeho chce za své existence dosáhnout a co vyhovuje také většině jednotlivců. Tyto cíle mohou být různé například v závislosti na velikosti obce nebo jednotlivých společenských vrstev. Nepředpokládá však, že cílem bude získání nadvlády nad jinými státy nebo nadměrného bohatství, protože nepovažuje bohatství ani moc za dobro. Za dobrý cíl společenství považuje život v míru a soběstačnost, která umožňuje obci život nezávislý na jiných společenstvích.¹⁶⁵

3.3 Athénská ústava

Text Athénské ústavy byl objeven dne 28. února 1890 v Londýně na čtyřech papýrových svitcích. Pravděpodobně byla napsána mezi léty 328-325 př. n. l. Dílo pojednává o ústavním zřízení Athénskému státu od starověku až po zavedení demokracie.¹⁶⁶

První popsaná ústava Athénské obce je oligarchická. V tomto zřízení vládla vrstva bohatých, kterých sice nebylo mnoho, ale vlastnili veškerou půdu. Chudý lid byl nucen pro zabezpečení své obživy obdělávat půdu bohatých. Rolníci museli z užívané půdy odvádět vysoký nájem, za který „ručili svým tělem“, to znamená, že jestliže jej nemohli zaplatit, stávali se z nich otroci. Úředníci v obci mohli být pouze urození a bohatí jedinci a svůj úřad zastávali z počátku doživotně, později po dobu deseti let. Nejvýznamnější z úředníků se nazývali basileus, jejich činnost vycházela z nejstarších zákonů, druhým významným byl úřad polemarcha, který se zabýval věcmi vojenskými, a třetím nově vzniklým úřadem byl archón. V pozdější době byly tyto úřady zastávány pouze na dobu jednoho roku, v té době také vznikl nižší úřad thesmothetů, jejichž úkolem bylo zapisování zákonů, aby byli uchováni pro rozhodování v dalších letech. Archonti byli

¹⁶⁴ ARISTOTELES. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998, s. 289-290

¹⁶⁵ MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998, s. 112-114.

¹⁶⁶ ARISTOTELES. *Athénská ústava*. Praha: Arista, 2004, s. 9

volení podle výše majetku a urozenosti a z archontů se vyčlenili areopagité, kteří měli za úkol zákony chránit a zabezpečit jejich dodržování. Tento úřad zastávali doživotně.¹⁶⁷

Následná Drakónova ústava uzákonila, že politikem se mohl stát ten, kdo měl jmění, jehož výše odpovídala pořízení výzbroje. Snížením požadované výše jmění pro účast na úřadě umožnila, aby se větší počet občanů podílel na politickém dění v Athénách. Na dodržování zákonů dohlížela rada, její členové byli určováni losem, museli mít více než třicet let a úřad nemohli vykonávat opakovaně, aby všichni, kdo splňují zákonnou výši jmění, byli politicky činní. Většina chudých v tomto řízení nebyla spokojena a vznikaly opakované nepokoje. Proto byla svěřena správa obce archontovi Solónovi, jež pocházel ze střední třídy. Solón se zasloužil o zrušení veškerých dluhů a dosáhl osvobození prostého lidu z otroctví. Poté vydal nové zákony a vytvořil novou ústavu, která již vykazovala první znaky demokracie.¹⁶⁸ Zrušením otroctví a oddlužením chudých si Solón získal spoustu nepřátel z řad bohatých. Změna zákonů také nebyla po vůli všem, protože nastala velká změna poměrů, nové zákony nebyly jednoznačně aplikovány a docházelo k rozepřím mezi Athénským lidem. Díky tomu se uchopil moci Peisistratos a nastolil tyranii¹⁶⁹, ve které následně podle dědického práva pokračovali jeho synové.¹⁷⁰ I proti tomuto zřízení se Athénský lid bouřil. Tyranida byla svržena a Kleisthenés, představitel lidu, vytvořil novou ústavu, ta měla více prvků demokracie než Solónova.¹⁷¹ V této době byl také uzákoněn ostrakismus, a to na základě strachu z mocných a bohatých, kteří by mohli znovu tyranizovat lid.¹⁷² Další změnou prošla ústava po ukončení perských válek, kdy obec řídila opět rada. Své postavení získala, díky pomoci při námořní bitvě u Salamíny. Jednalo se o období, kdy se Athéňanům podařilo vojensky ovládnout moře.¹⁷³ Sedmá ústava začala vznikat v době, kdy byl představitelem lidu Aristeidés, který byl považován za spravedlivého politika. Uložil obcím první daně a také přiměl rolníky, aby zanechali prací na poli a žili ve městě, protože se Athény po perských válkách stali bohatým a uznávaným městem. Občané žili z válečných výprav, ze zabezpečení posádek a chodu města a ze správy v domácích a zahraničních úřadech. V době kdy byl při moci Aristeidés, zabezpečovali dodržení ústavy areopagitové. Ústava byla dotvořena poté, co chudý lid zbohatl a do jeho čela se postavil Efialtés, který omezil

¹⁶⁷ ARISTOTELES. *Athénská ústava*. Praha: Arista, 2004, s. 24-25

¹⁶⁸ ARISTOTELES. *Athénská ústava*. Praha: Arista, 2004, s. 25-26

¹⁶⁹ ARISTOTELES. *Athénská ústava*. Praha: Arista, 2004, s. 33

¹⁷⁰ ARISTOTELES. *Athénská ústava*. Praha: Arista, 2004, s. 38

¹⁷¹ ARISTOTELES. *Athénská ústava*. Praha: Arista, 2004, s. 40

¹⁷² ARISTOTELES. *Athénská ústava*. Praha: Arista, 2004, s. 41

¹⁷³ ARISTOTELES. *Athénská ústava*. Praha: Arista, 2004, s. 42

pravomoci areopagu. „Potom, za archonta Konóna, odňal této radě veškeré rozšířené pravomoci, které ji činili strážkyní ústavy, a jedny přidělil radě pěti set, druhé lidu a soudům.“¹⁷⁴ Lidé žili především z válečných výprav, za následek však byl úbytek bohatých i chudých mužů v Athénách a tím i nedostatek jedinců, kteří mohli zastávat úřady.¹⁷⁵ Následná ústava vytvořila radu, která měla čtyři sta členů, jejím úkolem bylo vytvořit potřebné zákony, zabezpečovat jejich dodržování a také dosazovat úředníky. Ústava se opět stala oligarchickou, protože rada čtyř set měla neomezenou moc, ovládla radnici a řídila veškerý život v Athénách. Obyvatelé Athén nespokojeni s nadvládou rady čtyř set, tuto svrhli a nastolili opět demokracii. Po porážce v námořní bitvě u velké Aigospotamoi, byla v obci nastolena vláda třiceti.¹⁷⁶ Postupně tato vláda odstranila bohaté a vážené občany, aby jí neohrožovali, a aby získala jejich majetek. Takto vznikla tyranie a obec upadala.¹⁷⁷ Vedlo to k ozbrojeným potyčkám a bitvám, po kterých převzal vládu v Athénách opět lid a jeho moc se postupně zvětšovala. Lid se stal neomezeným pánem Athén, které řídil lidovými soudy. Nejprve nebyli občané za účast na jednáních placeni, ale pro malou účast začali, byla tato funkce postupně finančně ohodnocena.¹⁷⁸

Jedenáctá ústava je popisována nejpodrobněji. Podle ní se na správě podílejí pouze jedinci, jejichž otec i matka jsou občané. V osmnácti letech se muži zapisují do seznamu nových občanů, démotů. Jejich přijetí posuzují stávající démoti, hlasují o tom, zda tito mladíci dovršili potřebného věku a jedná se o svobodné muže. Pod vedením zvolených členů fýly¹⁷⁹, se tito jinoši cvičí rok ve vojenství, a druhým rokem své znalosti předvedou v divadle shromážděnému lidu, poté získají štít a kopí a podílejí se na ochraně hranic. Po těchto dvou letech výcviku se stanou právoplatnými občany Athén. Úředníci „pravidelné veřejné správy“ jsou losováni, vojenští úředníci jsou voleni. Rada má pět set vylosovaných členů.¹⁸⁰ „Do rady se určuje losem pět set členů, padesát s každé fýly. Členové každé fýly tvoří v pořadí určené losem prytanii. První čtyři fýly úřadují po třiceti šesti dnech, dalších šest po třiceti pěti dnech.“¹⁸¹ Rada tedy zastává svou funkci jeden lunární rok. Na hlavním zasedání sněmu se projednává činnost úřadů, zásoby jídla, bezpečnost Athén, seznamují se se zabaveným majetkem a dědickými nároky, hlasují zde

¹⁷⁴ ARISTOTELES. *Athénská ústava*. Praha: Arista, 2004, s. 43

¹⁷⁵ ARISTOTELES. *Athénská ústava*. Praha: Arista, 2004, s. 43-44

¹⁷⁶ ARISTOTELES. *Athénská ústava*. Praha: Arista, 2004, s. 50-51

¹⁷⁷ ARISTOTELES. *Athénská ústava*. Praha: Arista, 2004, s. 52

¹⁷⁸ ARISTOTELES. *Athénská ústava*. Praha: Arista, 2004, s. 56

¹⁷⁹ Fýlé byla v antice skupina spřátelených rodů

¹⁸⁰ ARISTOTELES. *Athénská ústava*. Praha: Arista, 2004, s. 57

¹⁸¹ ARISTOTELES. *Athénská ústava*. Praha: Arista, 2004, s. 58

také o ostrakismu. Podané žádosti se projednávají při druhém zasedání sněmu. Na posledních dvou zasedáních jsou řešeny běžné záležitosti správy obce.¹⁸²

Výše uvedených jedenáct ústav popisuje především systém politické správy obce, příčiny, které změny ústav vyvolali a důsledky, které vyplynuly při uplatňování jejich dodržování.

¹⁸² ARISTOTELES. *Athénská ústava*. Praha: Arista, 2004, s. 58

4 VYUŽITÍ TÉMATU VE VÝUCE OV A ZSV

Z blíže popsaných Aristotelových filosofických děl je na základních školách v současné době vzhledem k osnově učiva občanské výchovy využíváno především základní rozdělení státních zřízení vymezených v pojednání *Politika*, toto je samozřejmě upraveno v návaznosti na stávající uspořádání států. Některé pojmy vycházející z *Politiky*, jako je například království, tyranie, demokracie, stát, občan apod. jsou i dnes obecně užívané a neztratily svůj smysl ani dlouholetým politickým vývojem. Málokdo z žáků si uvědomuje kořeny těchto pojmů, protože nejsou v tomto předmětu užívány v souvislosti s jejich historickým vznikem, ale pouze jako názvy konkrétních státních zřízení. Vlastní filosofická témata jsou však příliš složitá na to, aby se vyučovala již na druhém stupni základní školy. Pouhé okrajové seznámení s nimi nestačí k pochopení hloubky Aristotelových myšlenek. Pro tak mladé žáky je filosofie příliš těžká na pochopení, proto se na základní škole ani nevyučuje. Občanská výchova má za úkol žáky seznámit se základními pojmy státního zřízení, formami státu a základními politickými ideologiemi. Dále je učí rozlišovat a získávat základní mravní hodnoty. V této oblasti lze využít Aristotelovo pojetí morálky pro možnost výuky uvědomění si životních hodnot a dobrých návyků v chování jednotlivce. Okrajově lze zařadit do občanské výchovy také etiku a využít Aristotelovo vymezení ctností a jejich úlohy při hledání středu. Díky tomu by mohli žáci lépe pochopit lidské chování, jeho nedostatky a naučit se přiměřeně reagovat ve vyhraněných situacích. Tyto vědomosti přispějí k jejich většímu sebeovládání, což má pozitivní vliv na celý jejich budoucí život.

Jak již bylo zmíněno v první kapitole této práce, Aristoteles je zakladatelem logiky, ve které se zabýval především tvorbou vět. Ať už písemné nebo slovní vyjádření každého učitele nebo žáka musí být smysluplné, to znamená, že i dnes vychází z logicky uspořádaných slov a vět. Tato nauka rozšířená o nové poznatky se využívá v učivu českého jazyka již od první třídy základní školy a vycházíme z ní také v ostatních předmětech a navazujícím studiu.

Z Aristotelových základů fyziky a metafyziky jsou odvozeny předměty, jako je fyzika a chemie, kde se i dnes žáci zabývají přeměnou látek a jejich složením. Současné poznatky jsou však přesnější a na vyšší úrovni vzhledem k rozvinutějším technologickým možnostem zkoumání látek. Ze základů logiky a metafyziky se vychází ve výuce stále, ale vlastní Aristotelova díla jsou vzhledem k nově získaným vědomostem v těchto oborech nepoužitelné.

Na střední škole a gymnáziu, mají studenti předmět základy společenských věd. V rámci učebních osnov jsou zde obeznámeni s nejvýznamnějšími filozofy a jejich nejznámějšími teoriemi. Studenti se v tomto předmětu věnují filozofii pouze částečně, protože učební látka obsahuje i další oblasti, jako jsou například politologie, psychologie, sociologie nebo právo. U všeobecně zaměřených středních škol by tedy bylo pro žáky přínosnější probírat filozofii v samostatném předmětu, kde by bylo možné dosáhnout hlubších poznatků o lidském vědění a svébytnosti. U studentů vycházejících z takto zaměřených škol se předpokládá, že jejich budoucí zaměstnání bude spočívat především ve styku s jinými lidmi. Jejich vystupování a jednání lze v tomto styku ovlivnit znalostmi vycházejícími například z Aristotelovi *Etiky Nikomachovy*, kdy díky pochopení lidského jednání mohou přiměřeně reagovat na různé lidské povahy a nestandardní chování.

ZÁVĚR

Při psaní bakalářské práce jsem si uvědomila, že základní historické události týkající se starověkého Řecka, a základní pojmy užívané v Aristotelově popisu rodiny a společnosti znám již z učiva základní školy. S jeho hlavními filosofickými myšlenkami jsem byla obeznámena na střední škole. Proto mi jeho teorie byly blízké a dovedla jsem je přirovnat k vlastním zážitkům i současnému politickému dění. Srovnávala jsem Aristotelovy teze s výsledky rozdílné výchovy dětí v rodinách, život na vesnici s životem ve velkoměstě i politické události posledních desetiletí v naší republice jsem viděla v nových souvislostech. Uvědomila jsem si, že Aristotelovy základní principy mravní výchovy a dosahování životních cílů, jsou stále platné a relativně aktuální.

Ačkoliv Aristoteles vnímá demokratické zřízení jako negativní formu vlády je v současné době nejrozšířenějším státním zřízením dnešního světa. Jeho teze vychází z událostí, které se staly v antice, ale základní principy tvorby ústav jsou stále platné. Stejně aktuální je jeho názor na udržení ústavního pořádku ve velkých správních celcích. Dnešní státy svou velikostí a potřebami mnohonásobně převyšují městské státy Aristotelovy doby, což má za následek nejednotu v politickém vedení a malou iniciativní účast občanů státu na vládě. Je také mnohem těžší uspokojit potřeby většiny občanů státu.

Má bakalářská práce může být přínosná i pro ty, kteří se nevěnují přímo filosofii, ale i pro ty, co denně přichází do styku s veřejností nebo se zabývají humanitními obory lidské činnosti. V současné době je aktuální otázka integrace méně přizpůsobivých dětí do obecných základních škol. Učitelé prvního stupně základních škol budou pracovat se žáky, jejichž výchova pramení v různých mravních hodnotách a rodiče nespolupracují při výuce se stejnou odpovědností. V této situaci učitelé budou logicky uplatňovat Aristotelovu teorii hledání středu mravních ctností.

Budu-li dále pokračovat v pedagogickém vzdělání a poté se věnovat i vlastní pedagogické činnosti, určitě využiji poznatky získané při zpracování tohoto tématu v práci s žáky, pomohou mi k tomu, abych je dokázala svým výkladem a výukou zaujmout a také k tomu, abych pochopila jejich povahy. Studium Aristotelovi etiky mi bude přínosem i v případě, že se rozhodnu pro jinou profesi, protože si intenzivněji uvědomuju své životní hodnoty a morální zásady.

SEZNAM LITERATURY

1. ARISTOTELES. *Athénská ústava*. Praha: Arista, 2004. ISBN 80-86410-48-X.
2. ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*. 2. rozš. vyd. Překlad Antonín Kříž. Praha: P. Rezek, 1996. ISBN 80-901796-7-3.
3. ARISTOTELES. *Politika*. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998. ISBN 80-86027-10-4.
4. ASMUS, Valentin Ferdinandovič. *Antická filozofie*. Překlad Jan Zouhar. Praha: Svoboda, 1986. Členská knižnice
5. BERKA, Karel. *Aristoteles*. Praha: Orbis, 1966. ISBN 11-010-66.
6. CONNOLLY, William E., David MILLER, Alan RYAN a Janet COLEMAN (eds.). *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Vyd. 2. Brno: Barrister & Principal, 2000. Studium (Barrister & Principal). ISBN 80-85947-56-0.
7. KENNY, Anthony. *Stručné dějiny západní filozofie*. Praha: Volvox tor, 2000. ISBN 80-7207-374-5.
8. MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filozofie*. Jinočany: H & H, 1993. ISBN 80-85467-62-3.
9. MULGAN, Richard. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998. ISBN 80-86005-69-0.
10. PATOČKA, Jan. *Aristotelés: přednášky z antické filozofie*. Praha: Vyšehrad, 1994. ISBN 80-7021-067-2.
11. SOKOL, Jan. *Malá filozofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. 6., rozš. vyd., (Ve Vyšehradu 4.). Praha: Vyšehrad, 2010. Moderní myšlení. ISBN 978-80-7429-056-5.
12. SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka: filosofická interpretace Etiky Nikomachovy*. Praha: Togga ve spolupráci s Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2011. Scholia (Togga). ISBN 978-80-87258-53-8.

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 – přehled mravních ctností

Tabulka 2 – typy státních zřízení

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Denisa Červeková
Katedra:	Společenských věd
Vedoucí práce:	PhDr. Petr Zima, Ph.D.
Rok obhajoby:	2016

Název práce:	Aristotelovo pojetí státu, člověka a společnosti
Název v angličtině:	The Aristotle's conception of state, man and society
Anotace práce:	Cílem bakalářské práce je analyzovat a více přiblížit Aristotelovo dílo, především pojednání zabývající se etikou a politikou. V etice se zabývám mravními a rozumovými ctnostmi a hledáním středu. V politice věnuji velkou pozornost rozdělení státních zřízení a dílu Athénská ústava. Dále popisuji využití tématu práce v učebních předmětech Občanská výchova a Základy společenských věd.
Klíčová slova:	Aristoteles, etika, ctnost, dobro, politika, polis, státní zřízení, ústava, občan
Anotace v angličtině:	The purpose of this dissertation is to analyse and further defines the Aristotle's work, especially the conception describing ethics and politics. The ethics is concerned with moral and rational virtue and searching for its middle. The politics' major focus is on dividing state constitution and the Athens' constitution. Further on the thesis describes the use of this topic in schools, in civics and basics of social studies.
Klíčová slova v angličtině:	Aristotle, ethics, virtue, welfare, politics, polis, state constitution, constitution, citizen
Přílohy vázané v práci:	

Rozsah práce:	53 stran
Jazyk práce:	český